

อยู่ที่ประมาณ 18 ถึง 25 บาทต่อตารางเมตร ค่าใช้จ่ายนี้รวมค่ารักษาความปลอดภัย ค่าดูแลสาธารณูปโภค และค่าดูแลพื้นที่ส่วนกลาง

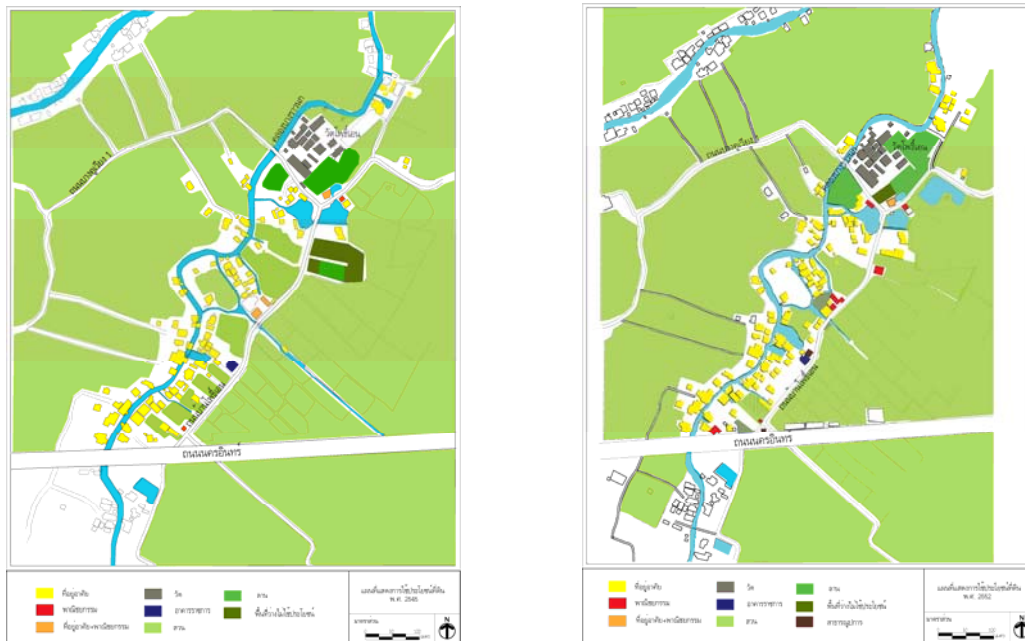
ผู้ที่อาศัยในหมู่บ้านจัดสรรนิยมซื้อของที่ห้างสรรพสินค้าและตลาดติดแอร์ (โลตัสและคาร์ฟู) ซึ่งมีความสะดวกสบายและมีสินค้ามากกว่าตลาดนัดท้องถิ่น มีบางส่วนออกมาซื้ออาหารสด อาหารสำเร็จรูป ผักและผลไม้บ้างที่ตลาดพระราม 5 ในวันเสาร์-อาทิตย์ ส่วนในวันพระใหญ่ มีผู้คนบางส่วนไปทำบุญที่วัดใกล้บ้าน

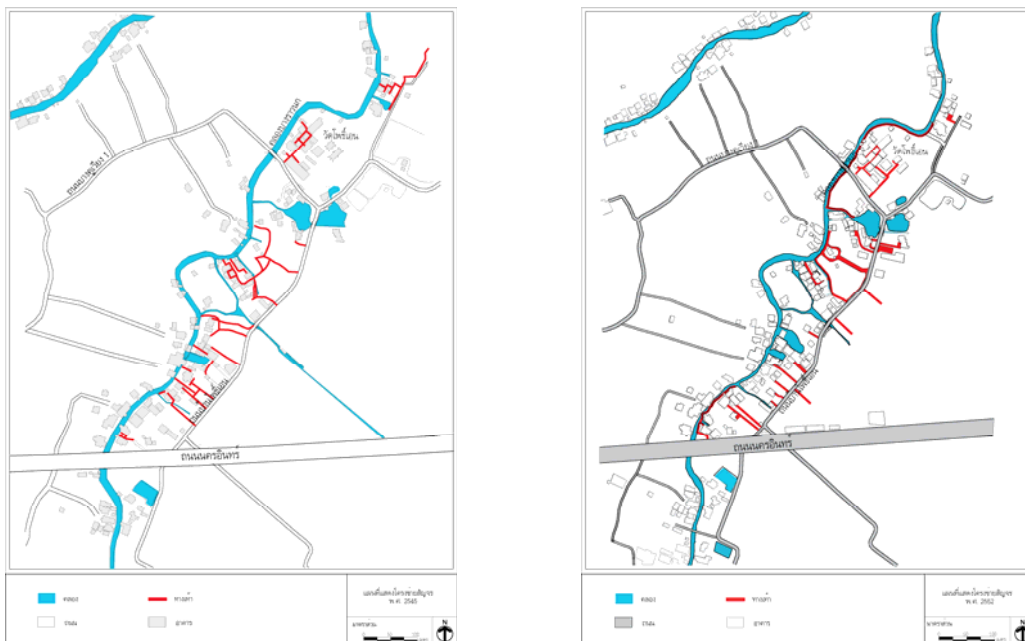
ภาพที่ 4-26 บรรยากาศอันเงียบเหงาของหมู่บ้านจัดสรรในพื้นที่ศึกษา
ที่มา ผู้ทำวิจัย (2550)

แผนที่แสดงการเปรียบเทียบการตั้งถิ่นฐานของหมู่บ้านบางรวนก ในปี พ.ศ. 2545 (ก่อนการตัดถนนนครอินทร์) และปีพ.ศ.2550 (ภายหลังการตัดถนนนครอินทร์ 5ปี)

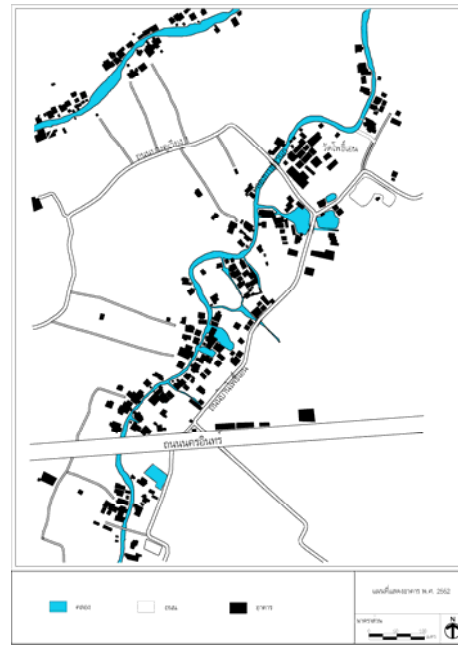
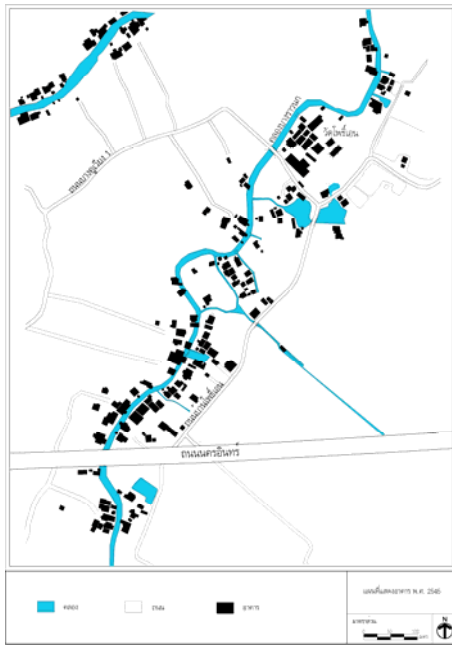
ที่มา ฐานข้อมูลของผู้ทำวิจัย ปรับปรุงเพิ่มเติมจากฐานข้อมูลของผังเมืองจังหวัดนนทบุรีปี พ.ศ.2545 และการสำรวจ ปี 2550

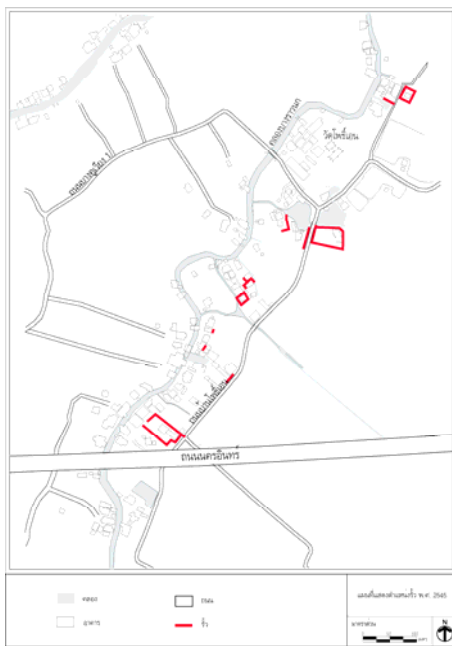
ภาพที่ 4-27 แผนที่แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารของหมู่บ้านบางรวนก
ในปีพ.ศ.2545 (ซ้าย) และพ.ศ.2550 (ขวา)

ภาพที่ 4-28 แผนที่แสดงโครงข่ายทางสัญจรในหมู่บ้านบางรวนก
ในปีพ.ศ.2545 (ซ้าย) และพ.ศ.2550 (ขวา)

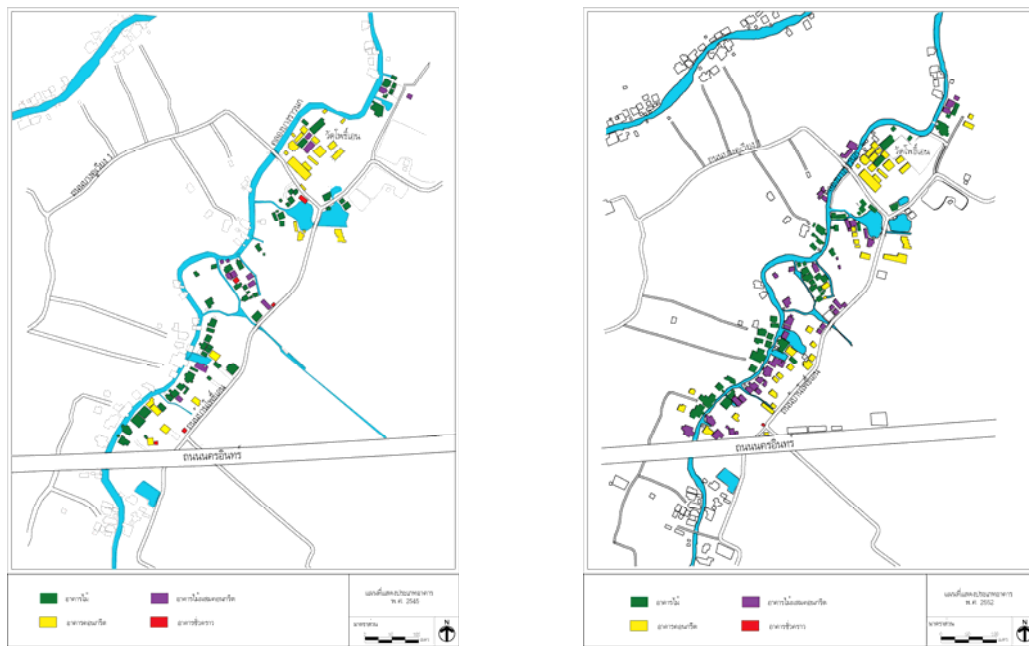

ภาพที่ 4-29 แผนที่แสดงกลุ่มอาคารในหมู่บ้านบางราวนก
ในปีพ.ศ.2545 (ซ้าย) และพ.ศ.2550 (ขวา)

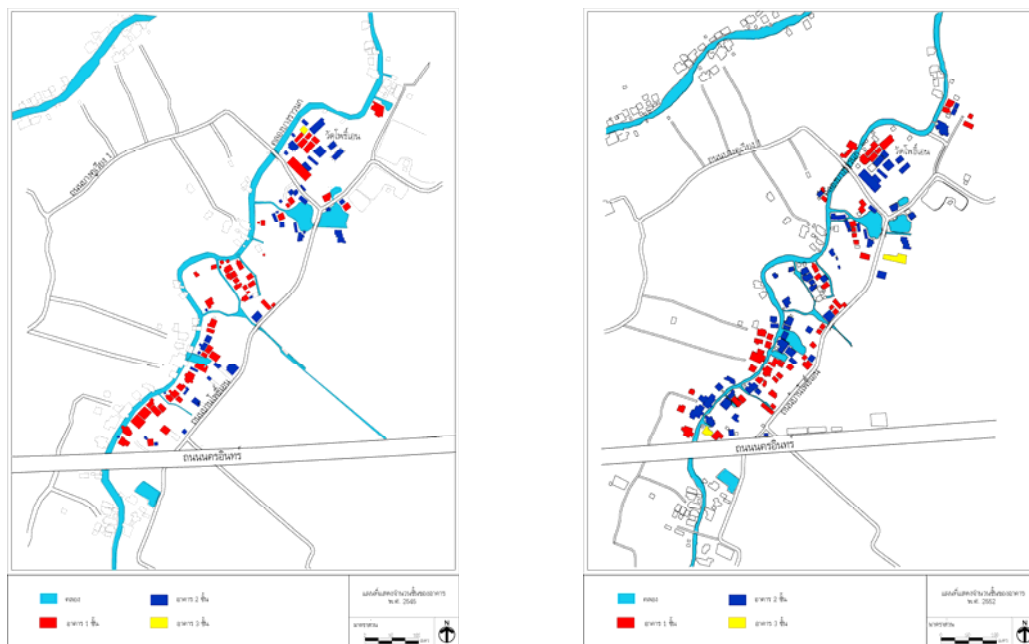

ภาพที่ 4-30 แผนที่แสดงตำแหน่งรั้วในหมู่บ้านบางราวนก
ในปีพ.ศ.2545 (ซ้าย) และพ.ศ.2550 (ขวา)

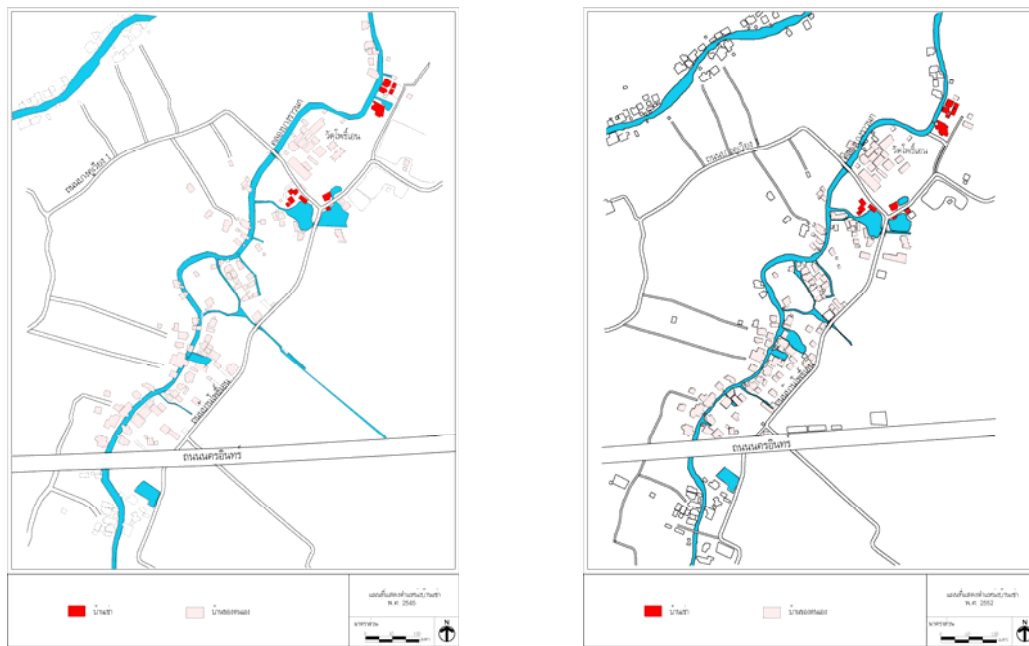
รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของชุมชนท้องถิ่นในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล:
ผลกระทบจากการตัดโครงชายถนนวงแหวนรอบนอกฝั่งตะวันตกของกรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 4-31 แผนที่แสดงประเภทของอาคารในหมู่บ้านบางrawnก
ในปีพ.ศ.2545 (ซ้าย) และพ.ศ.2550 (ขวา)

ภาพที่ 4-32 แผนที่แสดงจำนวนชั้นของอาคารในหมู่บ้านบางrawnก
ในปีพ.ศ.2545 (ซ้าย) และพ.ศ.2550 (ขวา)

ภาพที่ 4-33 แผนที่แสดงตำแหน่งของบ้านเช่าในหมู่บ้านบางรวนก
ในปีพ.ศ.2545 (ซ้าย) และพ.ศ.2550 (ขวา)

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของชุมชนท้องถิ่นในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล:
ผลกระทบจากการตัดโครงข่ายถนนวงแหวนรอบนอกฝั่งตะวันตกของกรุงเทพมหานคร

บทที่ 5

บทวิพากษ์คุณลักษณะพิเศษของที่ว่างและ ถิ่นที่อย่างไทยบนความแปรเปลี่ยน

จากการศึกษาพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพ ระบบนิเวศวิทยา สิ่งแวดล้อม ระบบเศรษฐกิจและการค้าขาย และระบบสังคมและวัฒนธรรม ของพื้นที่ 2 ฝ่ายริมถนนนครอินทร์ในช่วง 5-7 ปีที่ผ่านมาในบทที่ 4 แล้วนั้น ผู้วิจัยเกิดคำถามว่าแนวโน้มและทิศทางการแปรเปลี่ยนของพื้นที่ศึกษาเป็นไปในทางเดียวกันกับแนวโน้มและทิศทางการแปรเปลี่ยนภูมิทัศน์ของกรุงเทพมหานครหรือไม่ และการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ดังกล่าวมีผลต่อการแปรเปลี่ยนคุณลักษณะพิเศษของที่ว่างและถิ่นที่อย่างไทย (The shifting notion of Thai space and place) อย่างไรบ้าง

ทั้งนี้ ผู้วิจัยจึงได้นำผลการศึกษาของงานวิจัยชิ้นนี้มาเปรียบเทียบกับผลการศึกษาของงานวิจัยที่ผ่านมาเรื่อง “การอ่านและแปลความหมายภูมิทัศน์ของกรุงเทพมหานครในปัจจุบัน: การเปลี่ยนแปลงทัศนคติและคุณค่าความหมายของถิ่นที่” ซึ่งได้คาดการณ์แนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ผ่านการศึกษากรณีศึกษา 3 กรณี (ดังที่ได้สรุปไว้ในบทที่ 2) โดยวิพากษ์ผลของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวภายใต้กรอบคิดในเรื่องคุณลักษณะพิเศษของที่ว่างและถิ่นที่อย่างไทย (The notions of Thai space and place) 3 ประเด็น ได้แก่ 1) ความสำคัญของคลอง 2) คุณลักษณะของการไร้ซึ่งขอบเขตและการแบ่งแยก และ 3) การก่อร่างสร้างชุมชน เพื่อนำไปสู่บทสรุปและเสนอแนะแนวทางการพัฒนาและกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนสู่ความยั่งยืนในบทถัดไป

5.1 ความสำคัญของคลอง (The significance of *khlong*)

ความสำคัญของคลองและระบบคลองสาขาต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนไทยภาคกลางตอนล่างนั้นเป็นองค์ความรู้ที่ได้รับการยอมรับและถูกพัฒนาต่อยอดในวงวิชาการอย่างต่อเนื่องและกว้างขวางมาเป็นเวลานาน (Beek, 1995; Hinshiranan, 2000; Jumsai, 1997; Taporn, 1998; Wallipodom, 2000; Wongtes, 2001; Yantrasast, 1995) ลักษณะทาง

ภูมิศาสตร์ของพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำที่เต็มไปด้วยร่างแหของคูคลอง (ทั้งแบบธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น) ได้พัฒนาขึ้นมาเป็นคุณลักษณะพิเศษของพื้นที่ในบริเวณนี้อย่างชัดเจน สอดคล้องกับรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน วิถีชีวิตของชุมชนริมน้ำ ระบบสังคมและวัฒนธรรมที่มีฐานรากมาจากการเป็นเมืองน้ำทั้งสี่ ปัจจุบันเหล่านี้ส่งผลให้คลองมีบทบาทและความสำคัญต่อคนไทยภาคกลางตอนล่าง ทั้งในด้านการเป็นพื้นที่สาธารณะในชีวิตประจำวัน การเป็นพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรม เป็นพื้นที่ที่ผูกพันทางจิตใจของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ริมน้ำ และได้พัฒนาขึ้นมาเป็นภาพสัญลักษณ์ที่แสดงถึงตัวตนและเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมไทยอีกด้วย (Jumsai, 1997)

สถานะความสำคัญของคลองนี้ได้ถูกท้าทายครั้งใหญ่ เมื่อถนนได้เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการใช้ชีวิตประจำวันของคนไทยมากขึ้นเรื่อยๆ ปัจจุบันเราไม่อาจปฏิเสธได้ว่าถนนได้เข้ามาแทนที่คลองในด้านการเป็นพื้นที่รองรับการสัญจรของเมืองที่มีความสะดวกสบายและทันสมัย ผู้คนหันมานิยมการเดินทางด้วยรถยนต์และรถไฟฟ้านำแทนการใช้เรือดังเช่นในอดีต สำหรับคนเมืองยุคโลกาภิวัตน์แล้ว พื้นที่ใดที่รถไม่สามารถเข้าถึงได้มักถูกขนานนามว่าเป็น “พื้นที่ด้อยการพัฒนา” ดังนั้น ภารกิจหลักของรัฐบาลจึงหนีไม่พ้นการริบเร่งขยายพื้นผิวจราจรและขยายขอบเขตของโครงข่ายถนนให้ครอบคลุมพื้นที่ให้มากที่สุด เพื่อรองรับรถยนต์จำนวนมหาศาลที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ สถานการณ์เช่นนี้เป็นที่ประจักษ์ในแวดวงการพัฒนาเมืองและเป็นปัญหาที่แก้ไม่ตกมาเป็นระยะเวลาหลายสิบปีแล้ว (สัตโยภาส, 2552; มุลนิธิสืบนาคะเสถียร, 2553; สำนักการจราจรและขนส่งกรุงเทพมหานคร, 2553; Askew, 2002)

โครงการก่อสร้างถนนนครอินทร์และโครงข่ายถนนวงแหวนรอบนอกฝั่งตะวันตกนี้เกิดขึ้นด้วยเจตนารมณ์เช่นเดียวกันในการลดปัญหาการจราจรของเมืองหลวง (กระทรวงมหาดไทย, 2545) ดังนั้นลักษณะการตัดถนนจึงเป็นรูปแบบของถนนตรงขนาดใหญ่พาดผ่านทิศเหนือ-ใต้ และตะวันออก-ตะวันตกอย่างชัดเจน ขัดแย้งกันอย่างสิ้นเชิงกับโครงข่ายคูคลอง ถนนท้องถิ่น และทางเท้า ที่มีอยู่เดิมในพื้นที่

แม้ว่าการตัดถนนดังกล่าวจะไม่ส่งผลต่อการเชื่อมต่อของโครงข่ายคูคลองเดิม เนื่องจากการสร้างสะพานข้ามคลองทุกคลองเพื่อให้เรือสามารถแล่นผ่านได้ (ยกเว้นคลองบางไผ่ซึ่งอยู่ในระยะเดียวกับบริเวณปลายโครงข่ายสะพานพระราม 5 จึงไม่สามารถทำสะพานข้ามคลองได้¹) แต่การเปลี่ยนแปลงระบบถนนกลับส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้านในละแวกนี้อย่างมาก เนื่องจากแต่เดิมพื้นที่ในบริเวณนี้เป็นพื้นที่ที่อยู่ลึกและเข้าถึงได้ลำบากจากถนนกาญจนาภิเษก แต่ในปัจจุบันกลายเป็นพื้นที่ที่เข้าถึงได้สะดวกเพราะถนนสายรองแต่ละเส้นสามารถลัดออกสู่ถนนนครอินทร์ได้โดยตรง ทำให้ชาวบ้านหันมานิยมการใช้รถยนต์ มอเตอร์ไซด์ และรถสองแถวสายสี่ เดินทางเข้าเมืองหรือไปติดต่อในละแวกใกล้เคียงมากยิ่งขึ้น

¹ กรมทางหลวงได้ตัดสินใจถมคลองบางไผ่และย้ายแนวคลองเดิมมาสร้างใหม่เป็นลักษณะคลองคอนกรีตเสริมเหล็กกว้าง 5 เมตร เพื่อขุดเซยแนวคลองที่หายไป (กระทรวงมหาดไทย, 2545, หน้า 61)

ภาพที่ 5-1 บรรยายภาพของเรือพายขายกับข้าวในปีพ.ศ. 2545 (ซ้ายบน กลางบน) และเรือของชาวบ้านที่มาทำบุญทอดกฐินในปีพ.ศ.2549 (ขวาบน) กับบรรยากาศที่ค่อนข้างเงียบเหงาในคลองบางราวนกในปีพ.ศ.2552 (ล่าง)
ที่มา ผู้ทำวิจัย (2545, 2549, 2552)

การเปลี่ยนแปลงที่สังเกตเห็นได้อย่างเด่นชัดในรอบ 5-7 ปีนี้คือ กิจกรรมในคลองที่ลดลงอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นเรือขายของประเภทต่างๆจำนวนมากที่เลิกกิจการไปขายบนบก เรือพายของชาวบ้านที่เมื่อปีพ.ศ.2545 ยังพบเห็นชาวบ้านพายไปมาหาสู่กันและพายไปทำบุญที่วัด แต่เพียงไม่กี่ปีให้หลังกลับหลงเหลืออยู่น้อยมาก หรือแม้แต่ภาพของเด็กเล่นน้ำในคลองอย่างสนุกสนาน ชาวบ้านอาบน้ำ ล้างจานและซักผ้าด้วยน้ำคลอง ที่เมื่อ 5 ปีก่อนยังพบเห็นได้ทั่วไป แต่ปัจจุบันก็ไม่เหลือให้เห็นอีกต่อไปแล้วเนื่องจากน้ำเน่าเสียมาก กิจกรรมในคลองที่ยังหลงเหลืออยู่ได้แก่ การบิณฑบาตทางน้ำของพระวัดโพธิ์เอนที่ปฏิบัติมาเป็นเวลาช้านาน ไม่เปลี่ยนแปลง การขายของและการขนส่งของสวนทางเรือที่ยังมีให้เห็นบ้าง

ในทางกลับกัน กิจกรรมการสัญจรและการค้าขายทางบกกลับพบเห็นมากขึ้นจนเห็นได้ชัด ในทัศนะของผู้ทำวิจัย “ถนน” ได้กลายเป็น “หน้าบ้าน” สำหรับชาวบ้านทั้งที่อาศัยอยู่ริมคลองและริมถนนไปโดยสิ้นเชิง เพราะถนนได้เข้ามาทำหน้าที่แทนคลองในทุกๆด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านการสัญจรและการขนส่ง ด้านการค้าขาย และแม้แต่ในด้านการนันทนาการ (เช่นการขี่จักรยานหรือมอเตอร์ไซด์เล่นของเด็กๆ) แต่ผู้ทำวิจัยต้องพบกับความแปลกใจเมื่อพบว่าชาวบ้านริมคลองส่วนใหญ่ยังเรียกศาลาท่าน้ำ (หัวตะพาน) ว่าเป็น “หน้าบ้าน” ของตน และเรียกทางเข้าจากทางถนนว่าเป็น “หลังบ้าน” เหมือนเช่นที่เคยเป็นในอดีต ข้อมูลนี้ทำให้สามารถแปลความได้ว่า ชาวบ้านดั้งเดิมยังมีความผูกพันทางจิตใจกับ “คลอง” อย่างแนบแน่นไม่เสื่อมคลาย แม้ว่าวิถีชีวิตจะได้เปลี่ยนไปแล้วก็ตาม

หลักฐานสนับสนุนความคิดนี้ที่ชัดเจนก็คือคำบรรยายถึงบรรยากาศของความทรงจำในอดีตที่ยังคงตราตรึงอยู่ในใจของชาวบ้าน บรรยากาศของชีวิตริมคลองยังเป็นสิ่งที่ชาวบ้านโหยหา (nostalgia) และแม้ว่าการพัฒนาจะเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของพวกเขาไปมากเพียงใด เขาก็ยังคง “รัก” “ผูก+พัน” และ “ระลึกถึง” ความเป็น “ชาวคลอง” อยู่เสมอ นี่เป็นตัวอย่างบางส่วนของคำอธิบายเกี่ยวกับชีวิตชาวสวนริมคลองในอดีต...

“สมัยป่าเล็กๆเล่นคว่างซีโคลนกันมันส์จะตาย อยู่กันคนละฝั่ง ขว้างกันไปขว้างกันมา น้ำเนี่ยใสมาก ปลาหลดเนี่ยยังมี สมัยนี้ปลาในคลองยังไม่มีเลย สูญไปกระทั่งปลาเข็มหนะ ปลาเข็มตัวเล็กๆหนะ เมื่อก่อนยังมี เข็มเทศเลยนะ ตอนยกยอนะ จริงๆเนี่ย...ถ้าถามนะก็ประทับใจชีวิตในอดีตๆมากกว่า แม้จะอยู่กันแบบเศรษฐกิจ...พ่อแม่เลี้ยงมามันก็ไม่มีนะ แต่เราก็ประทับใจแบบนั้นมากกว่า”

(No. 04, 2552)

“(ตลาดน้ำวัดตะเคียน) เพิ่งมีมาเอง ชัก 5-6 เดือน มันก็ไม่เซิงตลาดน้ำ โดยแท้ละนะ มันไม่เหมือนตลาดน้ำดอนหวาย หรือตลาดน้ำลำพญา อย่างธรรมดาที่คนมาน้อย มันไม่เหมือนกับเสาร์-อาทิตย์ มันไม่เหมือนตลาดน้ำบางคูเวียงเก่า อันนั้นสุดยอดดดด.....โอ้ย...เข้ามานี้ เป็นร้อยๆ อะ...เล็กมานานแล้ว ชัก 10 ปี พอถนนเริ่มตัดเข้ามาอย่างนี้ พอบ้านเขามีรถเขาก็เอารถไปส่งของ...เมื่อก่อนไปตลาดน้ำบางคูเวียงอย่างเดียว ใครมีกล้วย มีมะพร้าว พายเรือไปขายกันที่นั่น พระเทพเสด็จยังมา นั่งเรือด่วน คนซื้อก็อยู่ในเรือคนขายก็อยู่ในเรือ สลับกันไปสลับกันมาอย่างนี้ คนนั้นจะต่อราคา คนนี้ไม่ให้ไป...”

(No.08, 2552)

“อย่างเดิมดีกว่า ไม่สะดวก แต่ว่าอากาศ ทั้งน้ำ ค่าใช้จ่ายด้วย เมื่อ 30 ปีก่อนถึงเดือน ได้ค่ามะพร้าวจากสวน ค่าหมาก ค่ากล้วย แล้วก็ค่าใช้จ่ายไม่มี เดี่ยวนี้มีค่าน้ำ ค่าโทรศัพท์ ค่าไฟ เยอะ ของในสวนจะขายไม่มี มีแต่รายจ่าย รายรับไม่มี เมื่อก่อนทำสวน รับอย่างเดียว รายจ่ายไม่มี เมื่อก่อนหุงข้าวใช้ฟืน น้ำก็ตักจากในคลองแกว่งสารส้ม ใสทานได้ แล้วก็พวกปลาหากินได้”

(No.14, 2552)

ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตว่า แม้ว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ (ทั้งชาวบ้านริมคลองและผู้ที่ย้ายมาอยู่ใหม่) จะกล่าวถึงความสะดวกสบายที่ตนได้รับจากการตัดถนนและความเจริญที่เข้ามาในหมู่บ้าน แต่ลึกๆแล้วพวกเขาก็ยังชื่นชม “ชีวิตชาวคลอง” และชื่นชอบ “วิถีชีวิตแบบพอเพียง” ที่มีความเป็นอยู่แบบเรียบง่าย ทำแต่พอกิน และใช้แต่จำเป็น ซึ่งเป็นแนวทางที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ทรงมีพระราชดำริให้ปฏิบัติตาม

ผลการสำรวจกรณีศึกษาที่ 2 และ 3 ของงานวิจัยเดิม (ได้แก่ ชุมชนหลังวัดปากน้ำฝั่งใต้และบริเวณโดยรอบ และซอยสวนหลวง 29 ถึงซอยสวนหลวง 33/1) แสดงให้เห็นว่า คลองยังมีความสำคัญต่อชาวบ้านที่อาศัยอยู่ริมคลอง ในขณะที่คนที่อาศัยอยู่ริมถนนมีทัศนคติต่อคลองเป็นเพียงพื้นที่สัญจรทางเลือก พื้นที่นันทนาการชั่วคราว และพื้นที่บริการ (ระบายน้ำ) เท่านั้น ข้อมูลนี้มีความแตกต่างจากผลของงานวิจัยนี้ตรงที่ ชาวบ้านบางรายนกส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ริมถนนเป็นลูกหลานของชาวสวนริมคลองเดิมที่ขยับขยายครอบครัวมาปลูกสร้างบ้านใหม่ และอีกส่วนหนึ่ง (เพียง 3 ครัวเรือน) เป็นคนเมืองที่ตั้งใจมาซื้อที่สวนปลูกบ้านเพราะชอบความเงียบสงบและร่มรื่น ฉะนั้นพวกเขาก็ยังเห็นถึงประโยชน์และความสำคัญของคลองแม้ว่าจะไม่ค่อยได้มีโอกาสสัมผัสหรือใช้ประโยชน์จากคลองเท่าใดนัก

อย่างไรก็ตาม ผลสรุปจากงานวิจัยนี้และงานวิจัยที่ผ่านมาสอดคล้องกันว่า “คลอง” เป็นกุญแจสำคัญในการพัฒนาเมืองและชุมชนให้เกิดคุณค่าและความหมาย ดังนั้น จึงได้เสนอแนะให้หาหนทางที่จะทำให้ชาวบ้านเกิด “ความผูกพัน” กับคลองท้องถิ่นซึ่งเป็นรากเหง้าของวัฒนธรรมไทย เพราะการสร้างให้คนเกิดความรักและความผูกพันในถิ่นที่ของตนจะเป็นหนทางที่จะนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนในรอบด้านต่อไปได้ ในประเด็นนี้ คำถามสำหรับนักพัฒนาเมืองจึงมีให้คิดต่ออีกมากมาย อาทิเช่น แนวทางการพัฒนาของเมืองที่มุ่งเน้นการ “สร้างความสะดวกสบาย” ให้กับคนเมืองจำเป็นหรือที่จะต้องตอบด้วยการสร้างถนนเพียงอย่างเดียว? จะพัฒนาเมือง (สร้างถนน?) อย่างไรที่ไม่ทำลายวิถีชีวิตชาวคลอง? และจะพัฒนาคลองอย่างไรให้ตอบรับกับวิถีของเมืองและค่านิยมของคนที่เปลี่ยนไป? เป็นต้น

สิ่งที่น่าแปลกใจและน่านำมาขบคิดคือ การที่ “คลอง” ซึ่งเป็นสมบัติสาธารณะที่มีค่าในใจของชาวบ้านบางรายนได้ค่อยๆแปรสภาพไปกลายเป็นแหล่งมลพิษที่น่าพามาซึ่งโรคภัยและความเดือดร้อน โดยที่ชาวบ้านก็ปล่อยให้สถานการณ์เป็นไปโดยไม่คิดที่จะทำอะไรเพื่อแก้ไขหรือบรรเทาสถานการณ์ดังกล่าวนั้นอย่างเป็นรูปธรรม เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความขัดแย้งทางความรู้สึกและความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในบริบททางวิชาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรมไทย มีนักวิชาการมากมายพยายามอธิบายถึงสังคมไทยชนบทที่มีการพัฒนาสั่งสมมาจากอดีตและมีความผูกพันกับภาพในความทรงจำ แต่เมื่อถึงคราวที่ดีตกกำลังจะถูกกลืนไป สังคมไทยกลับเพิกเฉยและยอมรับกับสิ่งใหม่ที่เข้ามาทดแทนได้อย่างง่ายดาย ข้อคิดประเด็นนี้มีความท้าทายอย่างยิ่งต่อการ “อนุรักษ์” อัตลักษณ์ที่สำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรมไทย ซึ่งจะกลายเป็นฐานที่สำคัญต่อการ “พัฒนา” เมืองอย่างยั่งยืนบนรากเหง้าของความเป็นไทยต่อไปในอนาคต

5.2 คุณลักษณะของการไร้ซึ่งขอบเขตและการแบ่งแยก (The unboundedness)

แนวคิดเรื่องคุณลักษณะของการไร้ซึ่งขอบเขตและการแบ่งแยก (The unboundedness) นี้ ได้ถูกพัฒนาต่อยอดมาจากแนวคิดเรื่อง The non-boundary ของ Thongchai Winichakul (1994) นักวิชาการด้านภูมิศาสตร์ผู้เขียนหนังสือ “Siam mapped: a history of the geo-body of a nation” ในหนังสือเล่มนี้ Thongchai ได้อธิบายถึงเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ (ค.ศ. 1825) ที่สยามประเทศเกิดความขัดแย้งกับประเทศอังกฤษ (ซึ่งขณะนั้นครอบครองดินแดนของพม่า) ในเรื่องการแบ่งเขตแดนระหว่างประเทศ โดยใจความหลักในข้อพิพาทที่เกิดขึ้นคือทางอังกฤษต้องการให้สยามกำหนดเขตแดนให้ชัดเจน แต่สยามไม่เข้าใจและไม่เห็นถึงความสำคัญในการกำหนดเขตแดนระหว่างประเทศ เพราะแนวคิดเรื่องเขตแดนของสยามกับอังกฤษนั้นแตกต่างกัน และไทยก็ไม่เคยมี “การกำหนดขอบเขต (boundary)” ที่แน่ชัดมาก่อน มีเพียงการรับรู้ถึงอาณาบริเวณภายใต้การปกครองอย่างคร่าว ๆ เท่านั้น (Winichakul, 1994, pp.62-80)

ข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นนี้สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมของชาวสยาม (หรือคนไทยในปัจจุบัน) ที่มีวิถีชีวิตแบบสบาย ๆ ยืดหยุ่น และไม่ชอบการบีบบังคับหรือกำหนดกฎเกณฑ์ตายตัว นอกจากนี้ ยังสามารถอธิบายได้ถึงลักษณะเฉพาะทางสังคมที่เกื้อกูลช่วยเหลือพึ่งพา โอบอ้อมอารี (Komin, 1985a, p.144; Vichit-Vadakarn, 1989, p.439) และมักประณามผู้ที่ไม่ชอบยุ่งเกี่ยวกับใครว่าเป็นผู้ที่เห็นแก่ตัวหรือใจคับแคบ (Smuckarn, 1985, p.144) ลักษณะเฉพาะนี้แสดงให้เห็นว่าคนไทยให้ความสำคัญกับสถานะทางสังคมสูง ดังจะเห็นได้จากการที่คนไทยส่วนใหญ่มีนิสัยขี้เกรงใจ สุภาพอ่อนน้อม มีน้ำใจ หลีกเลียงการปะทะซึ่งหน้า และเชื่อในบาป บุญ และบุญคุณ (Phillips, 1965 cited in Komin, 1985b, pp.179-180, 190; Klausner, 2000a, pp.258-259; 2000b, p.48; Vichit-Vadakarn, 1989, pp.438-439)

ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมที่เด่นชัดดังกล่าวถูกแสดงออกในรูปแบบของการสรรค์สร้างและการใช้ที่ว่าง (Spatial patterns) ดังจะเห็นได้จากการใช้สอยพื้นที่ของบ้านไทยในอดีตที่ปราศจากรั้วและแนวกัน เื่ออำนวยความสะดวกให้ชาวบ้านสร้างปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกันและเกิดการรวมกลุ่มทางสังคมได้ง่าย ที่มากไปกว่านั้น แนวคิดนี้ยังสามารถใช้อธิบายการเชื่อมโยงเกี่ยวพันกันของการนับถือพระพุทธศาสนา พิธีกรรมในศาสนาพราหมณ์และฮินดู และความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่หล่อหลอมรวมกันในวัฒนธรรมไทยอย่างแยกไม่ออกอีกด้วย

จากการสำรวจหมู่บ้านบางรวนในป.ศ. 2545 ผู้วิจัยพบว่าคุณลักษณะของการไร้ซึ่งขอบเขตและการแบ่งแยกนี้ สามารถอธิบายรูปแบบของที่ว่างที่มีความต่อเนื่องและปราศจากรั้วเกือบทั้งหมู่บ้าน พฤติกรรมการใช้ที่ว่างที่ต่อเนื่องเชื่อมโยงกันของบ้านต่อบ้าน การมีปฏิสัมพันธ์กันของคนในหมู่บ้านอย่างดี และความรู้สึกของชาวบ้านถึงคำว่า “บ้าน” ที่ครอบคลุมพื้นที่มากกว่า “พื้นที่บ้านของตน” แต่รวมไปถึง “บริเวณทั้งหมู่บ้าน” ไว้ได้อย่างชัดเจน กล่าวได้ว่า

แนวคิดนี้ได้ถูกสอดประสานเข้ากับคุณลักษณะของบ้านบางรวนกทั้งในมิติทางกายภาพ ทางพฤติกรรมทางสังคม และทางการรับรู้ได้อย่างดีเยี่ยม

ในปัจจุบัน คุณลักษณะดังกล่าวได้แปรเปลี่ยนไปในหลายมิติ ในมิติทางกายภาพจะพบว่า ในช่วง 5-7 ปีที่ผ่านมา มีบ้านปลูกสร้างใหม่ริมถนนหลายหลัง² โดยบ้านเหล่านี้นิยมการก่อสร้างรั้วสูงริมถนน ส่วนใหญ่ปิดประตูรั้วและใส่กลอน ทำให้ภูมิทัศน์ริมถนนเปลี่ยนไปจากเดิมมาก ส่วนบ้านดั้งเดิมซึ่งแต่ก่อนไม่มีรั้ว หรือถ้ามีก็เป็นเพียงแนวกันริมถนนที่ไม่เคยใส่กลอนในเวลากลางวัน แต่ปัจจุบันพบว่าการปิดประตูรั้วแน่นหนามากขึ้น สาเหตุที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากชาวบ้านรู้สึกว่าการตัดถนนทำให้มีคนแปลกหน้าผ่านเข้ามาในพื้นที่เพิ่มมากขึ้น ประกอบกับพบว่ามีขโมยมากขึ้น จึงต้องระมัดระวังความปลอดภัยเพิ่มขึ้น³ (No.01, No.02, No.04-08, No.10, No.11, No.14) อย่างไรก็ตามผู้วิจัยสังเกตเห็นว่า รั้วที่ชาวบ้านสร้างขึ้นนั้นมีเพียง 3 ด้าน (ยกเว้นด้านริมคลอง) และมีลักษณะโปร่ง แตกต่างจากบ้านของผู้ที่ย้ายเข้ามาใหม่ที่จะสร้างรั้วมิดชิดทั้ง 4 ด้าน

ภาพที่ 5-2 แผนที่แสดงตำแหน่งรั้วในหมู่บ้านบางรวนก

ในปีพ.ศ.2545 (ซ้าย) และพ.ศ.2550 (ขวา)

ที่มา: ข้อมูลของผู้ทำวิจัย ปรับปรุงเพิ่มเติมจากฐานข้อมูลของผังเมืองจังหวัดนนทบุรี
ปี พ.ศ.2545 และการสำรวจ ปี 2550

² บ้านที่ก่อสร้างใหม่ส่วนใหญ่จะเป็นบ้านสไตล์ยุโรป 2 ชั้น ทำด้วยคอนกรีตและมุงหลังคาด้วยกระเบื้องดินเผา รูปแบบนี้เป็นรูปแบบที่ชาวบ้านเข้าใจว่าเป็นรูปแบบที่อยู่อาศัยของคนมีฐานะดี ซึ่งเป็นค่านิยมที่พบได้ทั่วไปในสังคมไทย

³ แม้แต่วัดโพธิ์เอนยังมีความประสงค์ที่จะก่อสร้างกำแพงในอนาคตเพื่อแสดงขอบเขตอาณาบริเวณของวัดให้ชัดเจน (No.07, 2552)

ภาพที่ 5-3 ถนนท้องถิ่นที่กว้างเพียง 6 เมตร ไม่กีดขวางความต่อเนื่องของสวนและคลอง
ที่มา ผู้ทำวิจัย (2545)

ภาพที่ 5-4 รั้วแบบโปร่งของลูกหลานชาวคลองที่สร้างใหม่ (ซ้าย) และรั้วแบบทึบของผู้ที่ย้ายมาอยู่ใหม่ (ขวา)
ที่มา ผู้ทำวิจัย (2550)

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทางสังคม จะเห็นได้ว่า “รั้ว” เป็นอุปสรรคสำคัญต่อการสร้างปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนบ้าน ดังคำกล่าวของชาวบ้านดังต่อไปนี้...

“บ้านนั้นก็ไม่เคยสัมผัสเพราะไม่เคยเห็นท่าน นั้นแหละที่ว่ายังมีคนจากที่อื่นมาอยู่อะนะ...ยาก เรามองไม่เห็นนะ บ้านสูงมากเลย รั้วขาวๆ ป่านี้เคยเห็นหน้าแค่หนสองหนเองนะ บางทีเจอกันตามวัด เขายังไม่รู้จักเราเลย...เขาอยู่หลายปีแล้วนะ แต่เขาไม่ค่อยออกมาพบหน้าประชาชนซักเท่าไร อย่างเป็นทางการ เขาใส่ๆแล้วก็กลับ เขาบอกว่าเขาไปวัด แต่ว่าเขาไปก่อนที่พวกเราจะไป ใส่เสร็จแล้วก็กลับ แค่นั้น บางทีเราไปเขาก็กลับแล้ว ก็เลยไม่ได้สัมผัสกัน แล้วบ้านรั้วรอบขอบชิดใครจะกล้าไต่เข้าไปเสนอหน้า ไข่ม้อย ตัวใครตัวมันเนอะ นับวันนี่จะเป็นสังคมตัวใครตัวมันเนอะ”

(No.04, 2552)

แม้แต่ชาวบ้านดั้งเดิมที่เติบโตมากับสังคมแบบเครือญาติก็พบว่าในวันธรรมดานั้นชาวบ้านมีปฏิสัมพันธ์กันน้อยลง คงเหลือแต่เพียงกลุ่มญาติสนิทที่ยังมีกิจกรรมร่วมกัน โดยส่วนใหญ่จะพักอาศัยหรือทำงานอยู่ในบ้านและเดินไปคุยกับญาติที่บ้านอยู่ใกล้ๆเป็นบางครั้ง ยกเว้น

ในวันพระต่างๆที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังไปทำบุญร่วมกันที่วัด ทำให้ยังมีโอกาสพบปะพูดคุยและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันได้ตามโอกาส ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่า ถึงแม้ว่าตลอดริมสองฝั่งคลองจะไม่มีรั้วกัน และชาวบ้านยังสามารถตะโกนคุยกับเพื่อนบ้านและพูดคุยกับพระ พ่อค้าแม่ค้า และผู้ที่ผ่านมาทางเรือได้ก็ตาม แต่เนื่องจากชาวบ้านสัญจรด้วยเรื่อน้อยลง ทำให้โอกาสที่ชาวบ้านจะพบเจอเพื่อนบ้านญาติมิตรและได้สนทนาแลกเปลี่ยนข่าวสารกันลดลงตามไปด้วย

ประเด็นเรื่องรั้วเป็นสิ่งกีดขวางความสัมพันธ์ทางสังคมนี้สามารถใช้อธิบายการแบ่งแยกกลุ่มทางสังคมของหมู่บ้านท้องถิ่นและหมู่บ้านจัดสรรได้เป็นอย่างดี การที่หมู่บ้านจัดสรรมีรั้วรอบโครงการสูงและมีการรักษาความปลอดภัยที่แน่นหนาทำให้คนภายนอกไม่รู้ได้ถึงความเป็นอยู่และความต้องการที่จะไม่คบค้าสมาคมกับใคร ดังที่ชาวบ้านถ่ายทอดความรู้สึกให้ฟังว่า...

“ความเป็นอยู่เหอ ถ้าพูดถึงในบริเวณนั้นะ ก็ยังเหมือนเดิมนะ
เพราะว่าคนเรายังรู้จักกันหมด หมู่บ้านเขาจะอยู่ฝั่งนู้นของเขา เขาจะ
ไม่มายุ่งเกี่ยวกับพวกเราหะ แคนั้นเอง คือว่าเขาจะไม่มายุ่งเกี่ยว
สูงส่งกับเรา แต่ว่าชาวบ้านด้วยกัน คือโอเค เจอหน้าเจอตาก็คงคุยกัน
ได้หมด คือว่ายังเป็นหมู่บ้านอยู่ แต่คือว่าหมู่บ้านของเขา หมู่บ้าน
มันหนา นันทวน เขาจะเป็นส่วนตัว เราจะไม่ไปก้าวกายเขา เขาก็จะไม่
ก้าวกายเรา คือว่าแต่จะมีบางบ้านที่เขามาทำบุญที่วัดนี้ เขาจะมาพูดมา
คุย ทักทาย”

(No.08, 2552)

นอกจากนี้ จะสังเกตเห็นได้ชัดเจนว่าคนในหมู่บ้านจัดสรรมีปฏิสัมพันธ์กันน้อยมาก รูปแบบการใช้ชีวิตเป็นแบบต่างคนต่างอยู่ และออกไปพักผ่อนนอกบ้านหรือต่างจังหวัด ทำให้พบว่าพื้นที่ส่วนกลางของโครงการเงียบเหงาและมีคนมาใช้้อยมาก ในประเด็นนี้จะพบว่า แนวโน้มการแปรเปลี่ยนของระบบสังคมเป็นไปในแนวทางเดียวกับกรณีศึกษาที่ 3 (สวนหลวง) ซึ่งพบว่าแม้แต่เพื่อนบ้านกันก็ยังไม่ค่อยรู้จักกัน และสังคมมีความเป็นปัจเจกสูง (Individualistic)

ภาพที่ 5-5 ทางเข้าโครงการหมู่บ้านจัดสรร Elegance และ Noble Geo
ที่มา ผู้ทำวิจัย (2550)

ผู้วิจัยยังพบว่าพื้นที่ถนนพระราม 5 ซึ่งมีความกว้างถึง 60 เมตร ได้กลายเป็นสิ่งกีดขวางการสัญจรและการปฏิสัมพันธ์ของ “คนคลองนอก” (ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ใกล้ปากคลองบางกอกน้อยทางทิศเหนือ ซึ่งอยู่ในพื้นที่ศึกษา) และ “คนคลองใน” (ชาวบ้านที่อาศัยห่างไกลจากปากคลอง) อย่างมาก ผลจากการตัดถนนทำให้คนในหมู่บ้านบางรวนก (คนคลองนอก) ซึ่งแต่เดิมเคยมีการติดต่อไปมาหาสู่กับชาวบ้านที่อยู่ริมคลองด้านใน (คนคลองใน) นั้นขาดหายไป ชาวบ้านเล่าว่า ปัจจุบันนี้การเดินทางไปยังด้านในคลองนั้นทำได้ลำบากขึ้น เนื่องจากเวลาขับรถจะต้องไปอ้อมได้สะพานที่ถนนพระราม 5 จึงทำให้รู้สึกไม่สะดวกอย่างเคย ถึงแม้ว่าจะสามารถใช้การสัญจรทางน้ำเชื่อมต่อได้เหมือนเดิม (No.08, No.10) ในทางตรงกันข้าม ชาวบ้านกลับรู้สึกว่า การเดินทางเข้าเมืองนนทบุรี หรือ เข้าเมืองกรุงเทพฯ ได้สะดวกสบายขึ้นเนื่องจากปัจจุบันมีรถสองแถวสาย 4 ให้บริการและมีคิวมอเตอร์ไซค์มากขึ้น

ส่วนในมิติทางการรับรู้ที่พบว่าแนวคิดของคำว่า “บ้านเรา” นั้นมีความหลากหลายมากขึ้น จากเดิมที่ชาวบ้านเกือบทั้งหมดรู้สึกว่าขอบเขตของคำว่า “บ้าน” นั้นครอบคลุมไปทั้งหมดหมู่บ้าน แต่ปัจจุบันมีชาวบ้านบางส่วนได้อธิบายว่า “บ้าน” ของเขาหมายถึงทั้งตำบลเลย⁴ บางคนก็บอกว่าทั้งหมด 6 และบางคนที่ไม่ยุ่งเกี่ยวกับใครก็คิดถึงแต่ขอบเขตบ้านของตัวเอง ข้อมูลนี้ชี้ให้เห็นว่าสังคมได้พัฒนาไปสู่ความหลากหลายและแตกต่างมากยิ่งขึ้น (Diversification and Fragmentation)

โดยสรุปกล่าวได้ว่า แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงลักษณะที่ว่างซึ่งไร้ขอบเขตและการแบ่งแยก (Unbounded space) ที่ค่อยๆ พัฒนาไปสู่ลักษณะของที่ว่างที่มีขอบเขตและการแบ่งแยก (Bounded space) นี้ สามารถเป็นตัวบ่งชี้หนึ่งถึงการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมซึ่งมีทิศทางการเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบสังคมเมืองแบบปัจเจกมากขึ้น งานวิจัยชี้ให้เห็นว่า คุณลักษณะ Unboundedness นี้ยังคงหลงเหลืออยู่ในกลุ่มชาวบ้านดั้งเดิม ซึ่งได้สะท้อนออกมาในรูปแบบของที่ว่างริมคลอง พฤติกรรมทางสังคมของกลุ่มเครือญาติสนิท และการรับรู้ถึงความเป็นชุมชน ในขณะที่รูปแบบของการอยู่อาศัยแบบสมัยใหม่ และสังคมที่มีความแตกต่างและหลากหลายได้พัฒนากลายเป็นรูปแบบที่ชัดเจนของสังคมในหมู่บ้านจัดสรร ส่วนในหมู่บ้านท้องถิ่นพบว่ารูปแบบหลังนี้ค่อยๆ เริ่มก่อตัวขึ้นและมีแนวโน้มที่จะมากขึ้นเรื่อยๆ หากมีผู้อยู่อาศัยใหม่ย้ายเข้ามาเพิ่มมากขึ้น

ข้อมูลหนึ่งที่น่าสนใจในการสำรวจเมื่อปีพ.ศ.2545 คือทัศนคติของชาวบ้านต่อวิถีชีวิตของคนเมืองในด้านลบ ในครั้งนั้นชาวบ้านมีความภูมิใจอย่างสูงในถิ่นที่ของตนและพึงพอใจวิถีชีวิตความเป็นอยู่ท่ามกลางธรรมชาติและเครือญาติ มาถึงวันนี้ ชาวบ้านบางส่วนก็ยังคงมีความรักและผูกพันกับถิ่นฐานบ้านเกิดของตนเหมือนที่ผ่านมา (No.01, No.02, No.04, No.13) ในขณะที่

⁴ เนื่องจากผู้ใหญ่วัย 6 ได้รับเลือกตั้งเป็นกำนันของตำบลบางขุนทอง ทำให้ชาวบ้านในหมู่บ้านบางรวนกมีกิจกรรมร่วมกับชาวบ้านหมู่บ้านมากขึ้น เช่น การทำผลิตภัณฑ์ OTOP การสร้างสถานที่ออกกำลังกายของตำบล และการของบประมาณเพื่อพัฒนาท้องถิ่น เป็นต้น

ที่บางคนกลับไม่แสดงออกถึงความภูมิใจและความรักในสภาพแวดล้อมของตนเท่าใดนัก (No.05, No.06) คงมีก็เพียงแต่ความผูกพันกับเครือญาติ (No.02, No.03, No.08, No.11) กับความสบายใจที่ได้อยู่บ้านของตนเองเป็นสำคัญ ดังเช่นคำบอกเล่าเหล่านี้...

“ก็ยังรักอยู่ ยังเหมือนเดิมนะ ความรู้สึกก็ยังเหมือนเดิม ที่นี้เป็นแผ่นดินที่เราเกิด ภาพเก่าๆตั้งแต่เรายังเล็กๆ วิ่งเล่นในสวนก็ยังอยู่ มันก็ยังอยู่ในความทรงจำของเรา แต่สมมติถ้าเข้าไปกรุงเทพนะ พอกลับมาเหมือนกับปอดที่เราหายใจได้เต็มทีนะ แต่กรุงเทพเนี่ยเข้าไปป่าต้องกินยานะ ต้องกินยาก่อนเข้านะสองเม็ด แก้วดหัวเวียนหัว เพราะเขม่าควันมันเยอะนะ พอกลับมาบ้านเราตัวโล่งขึ้น เออนี่คือบ้านเรา”

(No.04, 2552)

“จะไปชอบที่ไหนได้ ก็ต้องชอบที่ที่เราอยู่...โฮ ก็บอกว่าเราเกิดที่นี่ อยู่ที่นี่ ก็ต้องชอบที่นี่ละ...โอ้ย หนูนี้ถามแปลก บ้านเราอยู่ที่ใครก็ได้หรืออย่างบ้านหนูนี้ถ้าเขาให้อยู่ หนูไม่อยู่จะไปอยู่บ้านใครเขาได้ หวานอมขมกลืน ชอบไม่ชอบเราก็ต้องอยู่”

(No.06, 2552)

นอกจากนี้ ชาวบ้านบางรายก็ยังได้ใช้คำกล่าวเช่นเดียวกับชาวบ้านในเขตสวนหลวง (กรณีศึกษาที่ 3) ว่า “ยิ่งพัฒนายิ่งทำให้เสื่อม” (No.04, 2552) ชาวบ้านหลายคนกล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า “อยากรักษาทุกสิ่งทุกอย่างให้มันเหมือนเดิม แต่มันก็เป็นไปไม่ได้” (No.04, No.06, No.08, No.14, No.15, 2552) และ “อยากให้มันเป็นแบบนี้ ไม่ต้องมีถนนอะไรมาอีกแล้ว” (No.13, 2552) คำพูดเหล่านี้ น่าจะเป็นเครื่องยืนยันความคิดเดิมของผู้วิจัยได้อย่างชัดเจนว่า แนวทางการพัฒนาที่มุ่งไปสู่ “ความเป็นเมือง” ซึ่งนำไปสู่การทำลายสภาพแวดล้อมธรรมชาติและความเป็นสังคมแบบปัจเจกสูงนั้น ไม่ใช่แนวทางที่ชาวบ้านท้องถิ่นต้องการให้เกิดขึ้นกับถิ่นที่ของตน และไม่ใช้หนทางที่จะนำความผาสุกมาให้กับคนท้องถิ่นอย่างแน่นอน

ผู้วิจัยเสนอแนะว่า ความพยายามในการรักษาและสร้างสรรค์คุณลักษณะของการไร้ซึ่งขอบเขตและการแบ่งแยกนี้ ทั้งในด้านกายภาพ สังคม และทัศนคติของผู้คน น่าจะเป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยเปลี่ยนแปลงรูปแบบและความเข้าใจของคำว่า “เมือง” “ความเป็นเมือง” และ “การพัฒนาไปสู่เมือง” ที่เหมาะสมกับบริบทและสังคมไทยมากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

5.3 การก่อร่างสร้างชุมชน (The re-formation of Thai community)

นักประวัติศาสตร์และนักเขียนมากมายต่างกล่าวถึงและวาดภาพบรรยากาศของเมืองบางกอกที่เต็มไปด้วยบ้านเรือนริมสองฝั่งคลองท่ามกลางสวนขนาดใหญ่ (Beek, 1999; Fournereau, 1998; Hinshiranan, 2000; Taporn, 1998; Wongtes, 2001) กระแสการกล่าวขานดังกล่าวกับฉายา “เวนิสตะวันออก” ทำให้รูปแบบของ “ความเป็นบ้านสวนริมคลอง” ได้กลายมาเป็นภาพลักษณ์ของกรุงเทพฯ ในอดีตที่ตราตรึงอยู่ในความทรงจำของผู้คนมาจนถึงทุกวันนี้ แม้ในปัจจุบัน นักท่องเที่ยวทั้งไทยและต่างชาติยังคงนิยมการล่องเรือเที่ยวชมบ้านเรือนริมน้ำ และยังคงมุ่งแสวงหา “บ้านสวนริมคลอง” แบบดั้งเดิม ในขณะที่การท่องเที่ยวก็นิยมสร้างบรรยากาศและวิถีชีวิตริมน้ำเหมือนเช่นในอดีตให้กลับมามีชีวิตอีกครั้ง เพื่อให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวให้กับคนเมืองที่โหยหาธรรมชาติและวิถีชีวิต “แบบไทยๆ” ดังจะเห็นได้จาก โครงการสร้างตลาดน้ำเพื่อการท่องเที่ยว และกิจกรรมการท่องเที่ยวทางน้ำที่มีอยู่มากมายในปัจจุบัน

แนวคิดของความเป็น “บ้านสวนริมคลอง” นี้ ได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้กับการออกแบบบ้านจัดสรรสมัยใหม่หลายโครงการ เพื่อสร้างจุดขายในด้านสภาพแวดล้อมและบรรยากาศ “แบบไทยๆ” (Homeandi, 1982-1996) แต่ทว่า โครงการดังกล่าวกลับไม่ประสบความสำเร็จในการรื้อสร้าง (regenerate) บรรยากาศที่แท้จริงของความเป็น “บ้านสวนริมคลอง” ที่เคยมีในอดีตให้กลับมาได้ เนื่องจากปัจจัยสำคัญที่ทำให้ “บ้านสวนริมคลอง” มีความร่มรื่น อบอุ่น และผาสุกนั้น ไม่ใช่คุณภาพชีวิตที่จะได้จากการสร้างบ้านในพื้นที่สีเขียวที่ตั้งอยู่ริมน้ำเท่านั้น แต่กุญแจสำคัญคือการสร้างสภาพแวดล้อมทางสังคมและระบบชุมชนที่มีความผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้นก่อให้เกิดความรักและความสามัคคีในหมู่สมาชิก สิ่งเหล่านี้ เป็นสิ่งที่หาไม่ได้และยังไม่สามารถสร้างขึ้นได้ในชุมชนสมัยใหม่ในปัจจุบัน ดังนั้น เราจึงน่าจะได้ศึกษาถึงกลไกของระบบสังคมและชุมชนแบบ “บ้านสวนริมคลอง” นี้ว่ามีการทำงานอย่างไร เพื่อที่จะได้นำเอาองค์ความรู้ไปสร้างสรรค์ให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดีและยั่งยืนกับชุมชนสมัยใหม่ในอนาคตต่อไป

ในปีพ.ศ.2545 หมู่บ้านบางราวเป็นกรณีศึกษาที่ถูกคัดเลือกให้เป็นตัวแทนของ “ความเป็นบ้านสวนริมคลองแบบดั้งเดิม” แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในพื้นที่นี้บ้างในรอบ 50 ปีที่ผ่านมา แต่ก็ยังเป็นเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ดังนั้น การศึกษาพื้นที่นี้น่าจะก่อให้เกิดความเข้าใจได้ว่า คุณลักษณะของบ้านสวนริมคลองที่แท้นั้นเป็นอย่างไร

ในช่วงเวลานั้น ลักษณะที่โดดเด่นของพื้นที่นี้คือความกลมกลืน (Homogeneity) ของสภาพแวดล้อมที่เป็นบ้านริมคลองที่แวดล้อมไปด้วยสวนผลไม้ วิถีชีวิตของชาวบ้านที่ทำสวนและทำกิจกรรมส่วนใหญ่ริมคลอง รวมไปถึงระบบสังคมและวัฒนธรรมที่ให้ความสำคัญกับพระพุทธศาสนาและระบบเครือญาติ สอดคล้องกับระบบการปกครองแบบ “หมู่บ้าน” ที่เน้นคุณค่าของระบบสังคมมาเป็นสำคัญ ในบริบทนี้ “วัดท้องถิ่น” ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของ

หมู่บ้านอย่างแท้จริง และคลองก็ทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของผู้คน บ้าน วัด และสวน เข้าด้วยกันได้อย่างดีเยี่ยม

เวลาผ่านไป 7 ปี ความเป็นชุมชนหมู่บ้านของบ้านบางรวนกโดยภาพรวมยังมีความเหนียวแน่น แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างเนื่องจากมีสมาชิกใหม่ซึ่งเป็นคนเมืองกรุงย้ายเข้ามาอยู่อาศัยเพิ่มเติม ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้อธิบายถึงลักษณะของ “ความเป็นชุมชน” ของพื้นที่ศึกษาไว้ 3 มิติด้วยกัน ได้แก่ มิติด้านคุณค่าความหมายทางศาสนา (Religious Value) ด้านคุณค่าความหมายทางสังคม (Social Value) และ ด้านคุณค่าความหมายของความเป็นชุมชน (Community Value) ดังนี้

5.3.1 มิติด้านคุณค่าความหมายทางศาสนา (Religious Value)

ผลการศึกษาชี้ชัดว่า วัดท้องถิ่นยังคงทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน ทั้งทางด้านการสืบสานพิธีกรรมทางพุทธศาสนา ทางด้านการจรรโลงจิตใจ และทางด้านการปฏิสังสรรค์ทางสังคม จากการสัมภาษณ์พบว่า ชาวบ้านดั้งเดิมยังมีความศรัทธาในวัดท้องถิ่นมาก พวกเขาจะทำบุญที่วัดประจำตระกูล⁵ เป็นประจำในวันพระและวันพระใหญ่ ชาวบ้านคนหนึ่งถึงกับกล่าวว่า “วัดนี้รวย (ศรัทธา) ไม่มีอดหรอก...” (No.01, 2552) เนื่องจากชาวบ้านที่เคยทำบุญที่วัดนี้อย่างไรก็ยังทำอยู่อย่างนั้นไม่เปลี่ยนแปลงเลย แม้ในวันพระธรรมดาจะมีจำนวนผู้ไปทำบุญน้อยลงไปบ้างเนื่องจากติดงานในตอนกลางวัน แต่ในวันพระใหญ่ก็ยังมีชาวบ้านจำนวนมาก (ทั้งที่อาศัยในพื้นที่และที่ย้ายไปพักอาศัยในเมืองหรือต่างจังหวัด) มาร่วมพิธีอยู่

ภาพที่ 5-6 ชาวบ้านที่มาทำบุญที่วัดโพธิ์เอนและช่วยกันทำกิจกรรมของวัด
ที่มา ผู้ทำวิจัย (2549)

ส่วนกิจกรรมบิณฑบาตเรือซึ่งได้ปฏิบัติสืบทอดมาเป็นเวลาช้านาน ยังคงมีอยู่ไม่เสื่อมคลาย ชาวบ้านที่ตักบาตรทางน้ำกว่า 40 ครั้วเรือนยังคงใส่บาตร “หน้าบ้าน” เป็นกิจวัตรทุกเช้าอย่างหนาแน่น ในขณะที่วัดละมุดในและวัดหู่ช้างซึ่งเคยมีการบิณฑบาตทางเรือเข้ามาในพื้นที่ต่างเลิกไปและหันไปบิณฑบาตทางบกแทน

⁵ ชาวบ้านถือว่าวัดที่เป็นที่เก็บกระดูกและอัฐิของบรรพบุรุษเป็นวัดประจำตระกูลของเขา ดังนั้น หากจะต้องบวชเรียน หรือ ไปทำบุญวันพระ ก็จะมีคนกลับไปทำบุญที่วัดดั้งเดิมของตน (No.14, 2552)

วัดโพธิ์เอนเป็นวัดท้องถิ่นขนาดเล็ก มีพระประจำเพียง 5 รูป เจ้าอาวาสเป็นคนสมถะ ไม่ฟุ้งเฟ้อ จึงไม่นิยมการจัดงานเทศกาลใหญ่โต ตั้งแต่อดีตจนปัจจุบันงานเทศกาลที่ใหญ่ที่สุดของหมู่บ้านคือ งานทอดกฐินประจำปี ซึ่งจะมีชาวบ้านมาร่วมทำบุญจำนวนมาก ในขณะที่ชาวคลองดั้งเดิมมีความภูมิใจในความเรียบง่ายของวัดท้องถิ่น แต่คนที่ย้ายมาใหม่กลับมองว่าวัดไม่มีการพัฒนาและไม่น่าสนใจศรัทธา จึงเลือกที่จะไปทำบุญวัดอื่นแทน (No.12, 2552) ข้อมูลนี้ชี้ให้เห็นว่า การสร้างความผูกพันกับท้องถิ่นให้เกิดขึ้นกับกลุ่มคนที่ย้ายเข้ามาอยู่ใหม่นั้นทำได้ค่อนข้างยาก เนื่องจากระยะเวลาที่สั้นในการได้สัมผัสกับท้องถิ่นและผู้คน รวมทั้งการให้ค่านิยมทางวัตถุที่บดบังคุณค่าในด้านอื่นๆไป

5.3.2 มิติด้านคุณค่าความหมายทางสังคม (Social Value)

ผู้วิจัยพบการแบ่งแยกกลุ่มทางสังคมออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ ได้แก่

- กลุ่มชาวสวนริมคลองดั้งเดิม ซึ่งเป็นคนท้องถิ่น (Local people) ที่เกิดและอาศัยอยู่ในพื้นที่มาเป็นเวลานานหลายสิบปี
- กลุ่มคนเมืองที่ย้ายมาอยู่ใหม่ ส่วนใหญ่จะเป็นชนชั้นกลางที่ย้ายมาจากตัวเมืองกรุงเทพฯซึ่งมีความแออัด และต้องการขยายครอบครัวยิ่งขึ้น นิยมการมาซื้อบ้านจัดสรรบริเวณชานเมืองกรุงเทพฯซึ่งเดินทางเข้าเมืองได้สะดวก มีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่มาซื้อที่สวนจากชาวบ้านเพื่อปลูกบ้าน
- กลุ่มชนชั้นแรงงานที่ย้ายมาอยู่ในพื้นที่ชั่วคราว เพื่อประกอบอาชีพรับจ้างในโรงงาน ห้าง หรือ โครงการก่อสร้างต่างๆ อาจเป็นคนต่างจังหวัดหรือคนต่างด้าว จึงจำเป็นต้องมาเช่าบ้านในบริเวณที่ใกล้ที่ทำงานเพื่อการเดินทางที่สะดวก

ประเด็นที่พบเห็นได้ชัดเจนคือ การแบ่งแยกกลุ่มทางสังคมของคน 3 กลุ่มนี้จากการศึกษาพบว่าคนทั้ง 3 กลุ่มไม่มีปฏิสัมพันธ์กันแต่อย่างใด แม้ว่าจะมีการไปทำบุญที่วัดเดียวกันบ้าง แต่คนทั้ง 3 กลุ่มก็ไม่รู้จักหรือพูดคุยกัน สำหรับกลุ่มคนชนชั้นแรงงานนั้น ชาวบ้านมองว่าเป็นกลุ่มที่น่าพาความไม่ปลอดภัยและอันตรายเข้ามาในพื้นที่ การที่มีคนแปลกหน้าผ่านเข้ามาในหมู่บ้านทำให้ความรู้สึกเป็นกันเองและความปลอดภัยที่มีในอดีตหายไป

นอกจากนี้ ยังพบว่ากลุ่มชาวสวนดั้งเดิมมีทัศนคติในด้านลบต่อกลุ่มคนเมืองที่ย้ายมาอยู่ใหม่อย่างมาก โดยชาวบ้านรู้สึกว่าจะไม่ได้รับความร่วมมือจากสมาชิกในหมู่บ้านจัดสรรในการทำกิจกรรมของชุมชน แม้ว่าจะอยู่ภายใต้การ

ปกครองในหมู่บ้านเดียวกัน มีกำหนดผู้ใหญ่บ้านคนเดียวกัน (No.04, No.06, No.08) ทั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่า ระดับรายได้ที่แตกต่างกันของชาวบ้านและคนเมืองมีผลต่อวิถีชีวิต ระบบสังคม ค่านิยม และทัศนคติ ที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง ทำให้คนทั้งสองกลุ่มไม่สามารถเข้ากันได้ หรือทำกิจกรรมใดๆร่วมกันได้ (No.04, No.08, No.11, No.12)

ส่วนคนเมืองที่ย้ายเข้ามาอยู่ใหม่ในหมู่บ้านบางรวนก (3 ครัวเรือน) แม้ว่าจะมาอยู่เป็นเวลากว่า 10 ปี แล้วก็ยังไม่ได้รับการยอมรับจากคนในหมู่บ้านหรือพัฒนาความสัมพันธ์ให้กลายเป็นเพื่อนบ้านที่สนิทชิดเชื้อได้ ถึงจะไปทำบุญที่วัดเดียวกันแต่ไม่มีการทักทายและพูดคุยกัน ส่วนใหญ่จะอยู่แต่ในบ้านและปิดล้อมรั้วมิดชิดเนื่องจากกลัวขโมย (No.04, No.08) ความแตกต่างและการแบ่งแยกกลุ่มทางสังคมสามารถรับรู้ได้จากคำบอกเล่านี้...

“ไม่ ไม่ เขามาแค่แป๊บเดียว คนในหมู่บ้านจะมาวัด เขาจะไม่อยู่ฟังพระอะไรอย่างนี้ เขาจะกลับเลย เขาจะมาในช่วงเทศกาล อย่างสารทที่ผ่านมานะ เขาจะมาซัก 4-5 คน อย่างคนแปลกหน้าที่เราจะมองว่าคนในหมู่บ้านนะ แต่เขาไม่ได้นั่งบนศาลา เพราะใส่เสื้อเขาก็กลับแล้ว เขาจะไม่คุยกับชาวบ้าน เพราะเขากับเราเนี่ยมันคนละระดับ ชาวบ้านคือชาวบ้าน เขาอยู่บ้านราคา 4-5 ล้าน เขาก็จะเป็นอีกระดับหนึ่งใช่ไหม มันจะเป็นตัววัดตัวนี้ไง ชาวบ้านเขาจะนั่งคุยกันเฮฮา แต่งตัวกันแบบพื้นๆ อันนั้นเขามาเขามาธรรมดา บางทีเรายังเดินกลับเลย บ้านเราแค่นี้ ไซ้มี๊ เนี่ยมันมันก็เป็นคนละโซนกันไง มันแบ่งกัน เขาก็จะอยู่อีกโซนหนึ่ง”

(No.04, 2552)

ทั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่า การนำเอาวัฒนธรรมและระบบความคิดของคนเมืองมาใช้กับชุมชนท้องถิ่น เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาความสัมพันธ์กับคนท้องถิ่นที่อยู่เดิมนอกจากนี้ ยังวิเคราะห์ว่าเนื่องจากชาวบ้านริมคลองซึ่งเป็นญาติพี่น้องที่มีความสนิทสนมคุ้นเคยกันเป็นอย่างดี มีความผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้นและทำกิจกรรมกลุ่มร่วมกันเป็นประจำ มีการพัฒนาระบบสังคมและระบบชุมชนท้องถิ่นที่เป็นตัวของตัวเอง จึงไม่เปิดรับวัฒนธรรมของคนเมืองที่ย้ายเข้ามาอยู่ใหม่ และมักมองว่าคนเมืองเป็นคนละกลุ่มกับตน (No.05, No.06, No.14, No.15)

5.3.3 มิติด้านคุณค่าความหมายของความเป็นชุมชน (Community Value)

ผลจากงานวิจัยชี้ให้เห็นว่า ระบบการปกครองและขอบเขตการปกครองมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงความเข้าใจและการรับรู้ถึงแนวคิดเรื่อง “ชุมชน” อย่างมากในอดีตที่ผ่านมา คำว่า “หมู่บ้าน” “หมู่ 6” และ คำว่า “บ้านเรา” สำหรับชาวบ้านบางรายนั้น มีขอบเขตของความเข้าใจและความรู้สึกที่สอดคล้องกัน แต่ในปัจจุบันการรับรู้ถึงขอบเขตของคำว่า “บ้าน” “หมู่บ้าน” และ “หมู่ 6” นั้นมีความเข้าใจที่แตกต่างและหลากหลาย

คำว่า “บ้านเรา” ในที่นี้อาจหมายถึงเฉพาะตัวบ้านสำหรับชาวบ้านบางคน แต่อาจหมายถึงกลุ่มเครือญาติสนิทสำหรับบางคน และอาจหมายถึงหมู่บ้านบางราย (ตอนบน) สำหรับบางคนก็ได้ ในขณะที่พื้นที่ “หมู่ 6” ครอบคลุมพื้นที่ทั้ง 2 ฝั่งของถนนนครอินทร์ (ทั้งคนคลองนอกและคนคลองใน) ซึ่งคนทั้ง 2 กลุ่มมีปฏิสัมพันธ์กันน้อยลงภายหลังการตัดถนนดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

นอกจากนี้ ยังพบว่า หมู่บ้านจัดสรรบางโครงการ ถูกแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 2 ส่วน โดยสังกัดหมู่ที่แตกต่างกัน เป็นต้นว่า หมู่บ้านมณฑนา และโนเบิลจีโอ จะสังกัดหมู่ 4 และ 6 โครงการละครึ่งหนึ่ง เนื่องจากขอบเขตของการแบ่งหมู่ได้ยึดถือเส้นแบ่งเดิมที่เคยมีไว้ในอดีต (โดยมากจะใช้ลำคลองเป็นตัวแบ่ง) ดังนั้นแม้ในหมู่บ้านจัดสรรเองที่พยายามสร้างความเป็นชุมชนปิดล้อมและระบบการจัดการของตนเองขึ้นมา ก็ยังถูกระบบการปกครองแบ่งแยกพื้นที่ออกเป็นส่วนๆ

การที่พื้นที่บางส่วนของหมู่บ้านจัดสรรมาสังกัดอยู่ในหมู่ 6 ทำให้ผู้ใหญ่บ้านจำเป็นต้องติดต่อประสานงานกับหมู่บ้านจัดสรร ซึ่งพบว่าทำได้ลำบากมาก ดังคำเล่านี้...

“ไม่ได้ติดต่อเลย มีปัญหาถึงจะเข้าไปที เพราะหมู่บ้านเขาเข้ายาก เพราะเขาเป็นคนพิเศษ ถ้ามีปัญหาอะไรถึงมาติดต่อ ถ้าไม่มีอะไรเขาไม่เอาเราหรอก (ประธานหมู่บ้าน) เขามีๆ นานๆที อดต.ถึงจะเรียกประชุมกันซักที บางหมู่ก็มา บางหมู่ก็ไม่มา นอกจากเดือตร้อนจริงๆถึงมา แต่ว่าเวลาเราขอพึ่งบ้าง อย่างประชาคมเนี่ย เพราะเขามีประชากรอยู่ในบ้านตั้งเกือบ 500 กว่าคน แต่เขามาจริงๆ ไม่ถึง 100 คน แล้วมันโครงการอะไรจะได้ จะวันเสาร์ก็ดี วันอาทิตย์ก็ดีเขาว่าวันพักผ่อนเขา เอารูปภาพในหลวงไปให้ยังไม่ให้เข้า ทั้งที่จริงๆ เราก็เป็นผู้ใหญ่บ้านมานาน มีปฏิทินปีใหม่ไปให้ก็ไม่เอา เขากลับเราจะไปหลอก...”

(No.11, 2552)

ในทำนองเดียวกัน การแบ่งเขตการปกครองนี้ยังเกี่ยวข้องกับวัดท้องถิ่นด้วย เมื่อไม่นานมานี้ มหาเถรสมาคมได้ออกกฎในการแบ่งเขตการปกครองของคณะสงฆ์ใหม่ โดยตำบลที่มีวัดตั้งแต่ 10 วัดขึ้นไปจะต้องมีการแบ่งเขตการปกครองของคณะสงฆ์เป็น 2 เขต ดังนั้นในปัจจุบัน ตำบลบางขุนทองจึงมีการแบ่งเขตวัดออกเป็น 2 เขต ผู้วิจัยเกิดความสงสัยว่า การแบ่งเขตการปกครองของคณะสงฆ์นี้เกิดประโยชน์ต่อการรวมกลุ่มทางสังคมและชุมชนท้องถิ่นอย่างไรหรือไม่

โดยสรุป จะเห็นได้ว่านิยาม ความหมาย และความเข้าใจ ของความเป็นชุมชนท้องถิ่นนั้นได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม และมีแนวโน้มที่จะเพิ่มความแตกต่างหลากหลายและพัฒนาเป็นกลุ่มย่อยๆมากขึ้นเรื่อยๆ ผู้วิจัยมีข้อคิดว่า ความแตกแยกของชุมชนหมู่บ้านที่เกิดขึ้นนั้นเป็นผลมาจากการใช้ระบบการปกครองและการจัดการที่หลากหลายและไม่สอดคล้องกัน ในขณะที่ระบบหมู่บ้านให้ความสำคัญและคุณค่ากับระบบสังคมและวัฒนธรรม ระบบหมู่บ้านจัดสรรกลับเน้นที่ทุนนิยมและไม่ให้ความสำคัญกับการเชื่อมต่อกับระบบเดิมของท้องถิ่น

ผลการศึกษาระบุว่ามีชาวบ้านหลายคนมีความประสงค์จะย้ายไปอยู่ที่อื่น เนื่องจากต้องการไปอยู่ในพื้นที่ที่สงบ ร่มรื่น ไม่แออัด และไม่มียาพิษ (No.03, No.11, No.15) ในขณะที่เมื่อปีพ.ศ.2545 ชาวบ้านร้อยละ 100 ยังประสงค์จะอยู่ที่นี้ไปจนตาย ข้อมูลนี้ทำให้เกิดความเข้าใจได้ว่า การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมีผลต่อความผูกพันและความรักในถิ่นที่ของชาวบ้านอย่างยิ่ง แนวโน้มในอนาคตข้างหน้าจึงน่าเป็นห่วงว่า ชาวบ้านท้องถิ่นอาจค่อยๆขายที่บ้านและย้ายออกไปอยู่ที่อื่นมากขึ้น และผลสุดท้าย ความเป็นชุมชนท้องถิ่นก็จะค่อยๆละลายหายไปเหลือแต่เพียงกลุ่มคนเล็กๆกระจัดกระจายอยู่ในพื้นที่ จนในที่สุดวัฒนธรรมแบบต่างคนต่างอยู่ก็จะเกิดขึ้นสมบูรณ์ในพื้นที่นี้อย่างเช่นที่พบในกรณีศึกษาที่เขตสวนหลวงเมื่อ 7 ปีที่แล้ว

ผู้วิจัยเสนอแนะเพิ่มเติมว่า แนวทางหนึ่งที่จะรักษาความเหนียวแน่นในชุมชนให้อยู่กับหมู่บ้านท้องถิ่นได้ต่อไปก็คือ ความพยายามที่จะทำให้ชาวบ้านที่เกิดและอาศัยอยู่ในพื้นที่มาเป็นเวลานานหลายสิบปี ไม่ขายที่บ้านและยังคงอยู่อาศัยต่อไป การที่ภาครัฐยังปล่อยให้การตัดถนนเปลี่ยนแปลงระบบการซื้อขายที่ดินได้อย่างขาดการควบคุมเช่นนี้ ย่อมเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการรักษาและคงไว้ซึ่งความเป็นชุมชนท้องถิ่น นอกจากนี้ยังได้เสนอแนะอีกว่า การอนุรักษ์วัดท้องถิ่นจะเป็นอีกหนึ่งกลไกสำคัญในการจรรโลงประเพณีและสร้างความสัมพันธ์อันดีในหมู่บ้าน วัดจึงควรตระหนักถึงบทบาทที่สำคัญนี้และมุ่งเน้นการพัฒนาในแนวทางดังกล่าวมากกว่าที่จะมุ่งพัฒนาทางวัตถุและการพาณิชย์อย่างที่พบเห็นโดยทั่วไปในปัจจุบัน

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของชุมชนท้องถิ่นในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล:
ผลกระทบจากการตัดโครงข่ายถนนวงแหวนรอบนอกฝั่งตะวันตกของกรุงเทพมหานคร

บทที่ 6

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

6.1 ผลกระทบของการตัดถนนนครอินทร์

การตัดถนนนครอินทร์ขนาดความกว้าง 60 เมตรพาดผ่านพื้นที่สวนและชุมชนท้องถิ่นในจังหวัดนนทบุรีเป็นตัวอย่างหนึ่งของความพยายามในการลดปัญหาการจราจรที่คับคั่งในเมืองหลวง (สำนักการจราจรและขนส่งกรุงเทพมหานคร, 2553) การตัดถนนทางหลวงขนาดใหญ่ อ้อมเมือง หรือที่มักได้ยินกันในชื่อ “ถนนเลียบเมือง” เป็นวิธีการที่ถูกนำไปใช้กับจังหวัดต่างๆ ในประเทศไทยมากมาย โดยไม่เคยมีการนำผลการศึกษาในอดีตที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบจากการตัดถนนในเชิงบูรณาการทางด้านระบบนิเวศวิทยาสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคม วัฒนธรรม มาใช้ประกอบการวางแผนเพื่อพัฒนาเมืองในอนาคตแต่อย่างใด

เป็นที่ทราบกันว่าการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment - EIA) นั้น เป็นการคาดการณ์ผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นอันเนื่องมาจากการก่อสร้างโครงการและการเสนอแนะแนวทางบรรเทาที่เป็นไปได้ โดยกระบวนการนี้จะเกิดขึ้นก่อนการขออนุมัติโครงการ ผู้วิจัยจึงได้ตั้งข้อสังเกตว่า ผลกระทบที่แท้จริงภายหลังการก่อสร้างโครงการแล้วเสร็จในระยะสั้นและยาวนั้นอาจไม่เป็นไปตามที่คาดการณ์ไว้แต่ต้นก็ได้ ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงเป็นตัวอย่างของการศึกษาข้อมูลผลกระทบดังกล่าว โดยยกกรณีการตัดถนนนครอินทร์มาเป็นกรณีศึกษา และทำการเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในรอบ 5-7 ปี

จากการศึกษาสามารถสรุปได้ว่า การตัดถนนนครอินทร์ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพอย่างรวดเร็วมาก ซึ่งส่งผลกระทบเป็นวงจรรูปไข่ต่อระบบนิเวศวิทยาสิ่งแวดล้อม ระบบเศรษฐกิจและการค้าขาย และระบบสังคมและวัฒนธรรม ทั้งนี้ พบว่าการตัดถนนเป็นชนวนของการล่มสลายของระบบเกษตรกรรม นำไปสู่การลดบทบาทความสำคัญของคลอง การเปลี่ยนแปลงระบบการค้าขายท้องถิ่น และการก่อตัวของระบบสังคมและชุมชนที่กระจุกกระจายแตกตัวเป็นกลุ่มย่อยๆ ตามมา

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้เป็นปรากฏการณ์ซ้ำที่ได้เคยเกิดขึ้นแล้วกับชุมชนท้องถิ่นอื่นๆ ซึ่งถูกถนนทางหลวงขนาดใหญ่ตัดพาดผ่านพื้นที่ ในฐานะของผู้สร้างสรรค์สภาพแวดล้อม เราควรที่จะได้รับบทเรียนสำคัญจากการศึกษาครั้งนี้ เราจะปล่อยให้วงจรการพัฒนาอย่างไม่

ยังยืนยันนี้เกิดขึ้นต่อไปกับชุมชนท้องถิ่นอื่นๆอีกหรือไม่ สิ่งที่นักพัฒนาเมืองควรพิจารณาไม่ใช่เพียงการตัดสินใจว่าจะตัดถนนหรือไม่ แต่ควรต้องพิจารณาถึงองค์ประกอบอื่นๆที่เกี่ยวข้อง อาทิเช่น การพัฒนาระบบการสัญจรสามารถทำได้ด้วยวิธีใดบ้าง พื้นที่ใด องค์ประกอบใด หรือคุณค่าใดที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ หรือ จะมีวิธีประสานประโยชน์ของคนในท้องถิ่นและคนนอกได้อย่างไร และหากจำเป็นจะต้องตัดถนนจริงๆ ก็ควรได้มีการพิจารณาถึง ขนาด ตำแหน่ง และทิศทางของถนนที่จะก่อสร้างอย่างละเอียดรอบคอบ รวมทั้งวิธีการเชื่อมต่อสิ่งก่อสร้างใหม่เข้ากับองค์ประกอบต่างๆในพื้นที่เดิม เนื่องจากรายละเอียดปลีกย่อยเหล่านี้ล้วนมีผลกระทบต่อระบบชีวิตและวงจรต่างๆที่อยู่ในพื้นที่เดิมทั้งสิ้น

6.2 การแปรเปลี่ยนวัฒนธรรมชุมชนและอัตลักษณ์ของถิ่นที่

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นดังที่กล่าวมาข้างต้นมีผลโดยตรงต่อการแปรเปลี่ยนวัฒนธรรมชุมชนและอัตลักษณ์ของถิ่นที่ จากการ “อ่าน” คุณลักษณะพิเศษของที่ว่างและถิ่นที่อย่างไทยใน 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ ความสำคัญของคลอง คุณลักษณะของการไร้ซึ่งขอบเขตและการแบ่งแยก และการก่อร่างสร้างชุมชน นั้น พบว่าในประเด็นเรื่องคลองมีการลดบทบาทและความสำคัญลงอย่างเห็นได้ชัด เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและค่านิยมมาสู่ระบบถนนได้ทดแทนระบบคลองไปค่อนข้างมากแล้ว ในขณะที่คุณลักษณะของการไร้ซึ่งขอบเขตและการแบ่งแยกยังคงมีหลงเหลือให้เห็นอยู่บ้างในด้านสภาพกายภาพของหมู่บ้านที่ส่วนใหญ่ยังปราศจากรั้ว พฤติกรรมการใช้สอยพื้นที่ร่วมกันของกลุ่มญาติสนิท และการรับรู้ของกลุ่มชาวสวนดั้งเดิมบางส่วน ส่วนในเรื่องของการก่อร่างสร้างชุมชนนั้น พบว่ายังมีชาวบ้านยังมีความเป็นกลุ่มก้อนอยู่ค่อนข้างมาก ทั้งนี้ การเกิดถนนนครอินทร์และหมู่บ้านจัดสรรจำนวนมากยิ่งทำให้ความแตกต่างจากชุมชนรอบข้างชัดเจขึ้น

ในภาพรวม สิ่งที่ยังคงเป็นอัตลักษณ์ของบ้านบางรวนที่เด่นชัดกลับไม่ใช่สภาพทางกายภาพของบ้านสวนริมคลองอีกต่อไป หากแต่เป็นระบบสังคมแบบเครือญาติ และความเข้มแข็งของระบบชุมชน ที่อาศัยผลพวงของคุณค่าความผูกพันในระบบครอบครัวและความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องผลักดันและจรรโลงไว้ได้ ผู้วิจัยขอย้ำเน้นว่าระบบสังคมและระบบชุมชนนี้เป็นแก่นแท้ของความเป็น “บ้านสวนริมคลอง” ดังนั้น การที่ชุมชนใหม่ต้องการจะสร้างบรรยากาศ “แบบไทยๆ” เช่นนี้ให้เกิดขึ้น จึงไม่ควรที่จะคำนึงถึงแต่การออกแบบสภาพแวดล้อมทางกายภาพแต่เพียงอย่างเดียว เพราะปัจจัยเรื่องคน สังคม และระบบชุมชน ยังจะเป็นส่วนประกอบสำคัญในการหล่อหลอมบรรยากาศ “ความเป็นไทยๆ” ให้เกิดขึ้นได้อย่างยั่งยืนในอนาคตอันยาวไกล...

6.3 ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ

การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่นี้ส่วนหนึ่งเป็นผลพวงมาจากการกำหนดแผนยุทธศาสตร์และวิสัยทัศน์ของจังหวัด ซึ่งประกาศใช้มาตั้งแต่ปีพ.ศ. 2548 ในการที่จะพัฒนานนทบุรีให้เป็น “ที่อยู่อาศัยชั้นดีของคนทุกระดับ พร้อมสรรพธุรกิจภาคบริการที่ได้มาตรฐาน” จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องของจังหวัดพบว่า กลยุทธ์สำคัญในการที่จะพัฒนานนทบุรีให้เป็นไปตามวิสัยทัศน์นั้นมี 5 ประการ ได้แก่

- พัฒนาระบบการคมนาคมให้สะดวกและป้องกันปัญหาอุทกภัย
- ส่งเสริมคุณภาพชีวิต
- การส่งเสริมและพัฒนาอสังหาริมทรัพย์
- การสร้างความปลอดภัยให้ชีวิตและทรัพย์สิน
- ส่งเสริมและสนับสนุนธุรกิจภาคบริการให้ได้มาตรฐาน

กลยุทธ์ดังกล่าวนี้เป็นเครื่องมือสำคัญในการกำหนดทิศทางการพัฒนาของจังหวัด ถึงแม้ว่าวัตถุประสงค์หลักระบุว่า ต้องการรองรับ “คนทุกระดับ” แต่จากการวิเคราะห์จะเห็นว่าแผนการพัฒนานี้มีแนวโน้มที่จะสนับสนุนการเจริญเติบโตของธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ และการตั้งถิ่นฐานของชนชั้นกลางเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งจะมีผลกระทบต่อการลดลงของพื้นที่เกษตรกรรม และการเพิ่มการอพยพย้ายถิ่นของคนดั้งเดิมในพื้นที่ รวมทั้งการลดบทบาทความสำคัญของชุมชนเดิมลงให้กลายเป็นชนชั้นล่างที่ไม่มีสิทธิมีเสียงในการกำหนดบทบาทการพัฒนาของพื้นที่ ลักษณะดังกล่าวนี้เป็นปรากฏการณ์ซ้ำที่มักพบได้ในพื้นที่เมืองใหม่ ซึ่งเป็นชนวนสำคัญในการนำกรุงเทพฯ ไปสู่การเป็น “เมืองไร้ที่” (A city of nowhere)

ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่า แม้ทางจังหวัดนนทบุรีจะมีการปรับกลยุทธ์ที่ทันสมัยและเข้ากับสถานการณ์ในปัจจุบัน แต่การให้ความสำคัญต่อเอกลักษณ์ของพื้นที่นั้นก็เป็นสิ่งสำคัญ จังหวัดยังต้องการการกำหนดแผนและแนวทางการอนุรักษ์ตัวตนของพื้นที่ (Place identity) การขาดการควบคุมทิศทางและอัตราการพัฒนาของพื้นที่ทำให้ความเป็นเมืองสอดแทรกเข้าไปในทุกส่วน และยากต่อการที่ชุมชนจะรักษาวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมเอาไว้ได้

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของชุมชนท้องถิ่นในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล:
ผลกระทบจากการตัดโครงข่ายถนนวงแหวนรอบนอกฝั่งตะวันตกของกรุงเทพมหานคร

บรรณานุกรม

- (กรมโยธาธิการ กระทรวงมหาดไทย. 2545; มุลนิธิสีบนาคะเสถียร. 2553; บุญส่ง สัตโยภาส. 2552; สำนักการจราจรและขนส่งกรุงเทพมหานคร. 2553)กระทรวงมหาดไทย, กรมโยธาธิการ (2545) 'สะพานพระราม 5', กรมโยธาธิการ กระทรวงมหาดไทย, กรุงเทพฯ.
- มูลนิธิสีบนาคะเสถียร (2553) ขยายถนนผ่านป่า เรื่องควรหรือไม่ควร. โดย มูลนิธิสีบนาคะเสถียร. ดูข้อมูลเมื่อวันที่ 28 ตุลาคม 2553 ปรับปรุงข้อมูลเมื่อวันที่ วันอาทิตย์ที่ 13 มิถุนายน 2553 เวลา 23:41 น.
- http://www.seub.or.th/index.php?option=com_content&view=article&id=446:seubnews&catid=5:2009-10-07-10-58-20&Itemid=14.
- สัตโยภาส, บุญส่ง (2552) ไม่ขยายถนนเมืองเชียงใหม่แก้ปัญหาจราจรได้ไหม. โดย OK Nation.net. ดูข้อมูลเมื่อวันที่ 28 ตุลาคม 2553. ปรับปรุงข้อมูลเมื่อวันที่ สิงหาคม 2552. <http://www.oknation.net/blog/print.php?id=477494>.
- สำนักการจราจรและขนส่งกรุงเทพมหานคร (2553) 'ไม่ว่าใครจะมาเป็นผู้ว่ากทม.ก็ต้องแก้ปัญหาจราจร'. วารสารสจส.ทางสะดวก. ปีที่. 3. ฉบับที่ 3 ประจำเดือนธันวาคม 2547- มีนาคม 2548 http://203.155.220.217/dotat/periodical_3_3_2547/Page8-11.htm.
- Askew, M. (1993) 'The making of modern Bangkok: state, market and people in the shaping of the Thai metropolis', in the proceedings of: *Who gets what and how?: challenges for the future*, Vol. Background report, The 2010 Project, Ambassador City Jomtien, Chon Buri, Thailand.
- (1994a) 'Bangkok transformation of the Thai city', in: *Cultural Identity and Urban Change in Sountheast Asia: Interpretative Essays*, Deakin University Press.
- (1994b) *Interpreting Bangkok: the urban question in Thai studies*, Chulalongkorn University Press, Bangkok, Thailand.
- (1996) 'Landscapes of the urban fringe: a study of social, physical and economic changes in Nonthaburi province at the regional and local levels' in *Methodology for the implementation of urban planning in Thailand*, November, 7, JICA joint research program, Department of Urban and Regional Planning, Faculty of Architecture, Chulalongkorn University, Bangkok.
- (2002) *Bangkok, place, practice and representation*, Routledge, London; New York.
- Bangkok-Post (1997) 'Canal to be beautiful by the BMA', *Bangkok Post*, Bangkok, Tuesday, May 20, 1997 08:03.

- (2001) 'Canal work harnesses dollar and conservation push', *Bangkok Post*, Bangkok, Sunday, March 25, 2001 06:50.
- Beek, S. V. (1995) *The Chao Phya: river in transition*, Oxford University Press, Kuala Lumpur; New York.
- (1999) *Bangkok then and now*, AB Publications, Bangkok.
- Bootsita, K. (2004) '*Bangkok street life: transformations of place in three communities*', Ph.D. Dissertation, Faculty of Architecture, Building and Planning, The University of Melbourne.
- Business-Thai (2003) *Rua duan Khlong San Sap ik tamnan karn doen rua* [Speed boat at Khlong San Sap: another legend of water travelling], by Business Thai Newspaper, Accessed on Saturday, July 24, 2004, Last updated on 13 September 2003, at http://www.business thai.in.th/content.php?data=405955_VIP%20Varieties.
- Campbell, S. (1996) 'Green Cities, Growing Cities, Just Cities? Urban Planning and the Contradictions of Sustainable Development', *Journal of the American Planning Association*, Vol. 62, No. 3, pp.296-312.
- Canter, D., Stringer, P., Griffiths, I., Boyce, P., Walters, D. and Kenny, C. (1975) *Environmental interaction: psychological approaches to our physical surroundings*, Surrey University Press, [Distributed by] International Textbook Co., London.
- Duncan, J. S. (1985) 'The house as symbol of social structure', in: *Home environments* (Eds, Altman, I. and Werner, C. M.), Plenum Press, New York, pp.133-151.
- FAD and SCFC (1996) *Krungthep 2489-2539 (Bangkok 1946-1996)*, The Fine Arts Department and the Siam Cement Foundation Cooperation, Bangkok.
- Fournereau, L. (1998) *Bangkok in 1892*, Translated by Tips, W. E. J., Originally published under title *Bangkok in Le Tour du Monde*, 1894, Vol. 68, pp.1-64, White Lotus Press, Bangkok.
- Hinshiranan, N. (2000) 'Chao Phraya River and canal network: nostalgia of aquatic traditions', in the proceedings of: *Chao Phraya Delta: historical development, dynamics and challenges of Thailand's rice bowl*, Bangkok.
- Homeandi (1982-1996) *Ban suan and ban suan rim khlong projects*, by Plan Estate, Co., Ltd., Accessed on December, 13, 2004, Last updated at <http://ms.homeandi.com/Planestate>.

- IUCN (2006) 'The Future of Sustainability: Re-thinking Environment and Development in the Twenty-first Century', Report of the IUCN Renowned Thinkers Meeting, 29-31 January 2006, The World Conservation Union, at http://cmsdata.iucn.org/downloads/iucn_future_of_sustainability.pdf.
- King, R. (2000) 'Green architecture and urban design: a reflection on Bangkok', in the proceedings of: *Green architecture: the sustainable built environment in the new millennium* (Ed, Sahachaisaeree, N.), Amarin Printing and Publishing Public CO., Ltd., Sponsored by the Council of Deans of Architecture Schools of Thailand, King Mongkut's Institute of Technology Ladkrabang, and The National Energy Policy Office, The Emerald Hotel, Bangkok, pp.87-117.
- Klausner, W. J. (2000a) *Reflections on Thai culture*, Collected writings of William J. Klausner, 5th ed., The Siam society, Bangkok, Thailand.
- (2000b) *Thai culture in transition*, Collected writings of William J. Klausner, 3rd ed., The Siam Society Press, Bangkok, Thailand.
- Koanantakool, P. C. and Askew, M. (1993) 'Urban life and urban people in transition', in the proceedings of: *Who gets what and how?: challenges for the future*, Vol. II - Synthesis papers, The 2010 Project, Ambassador City Jomtien, Chon Buri, Thailand.
- Komin, S. (1985) 'The World View through Thai Value Systems', in: *Traditional and changing Thai world view*, Chulalongkorn University Social Research Institute; Southeast Asian Studies Program, Bangkok: Singapore, pp.170-192.
- McHarg, I. L. (1971, c1969) *Design with nature*, Paperback ed., Published for the American Museum of Natural History; Doubleday/Natural History Press, Garden City, New York.
- Meinig, D. W. (1979a) 'Introduction', in: *The interpretation of ordinary landscapes: geographical essays*, Oxford University Press, New York, pp.1-7.
- (1979b) 'Reading the landscape: an appreciation of W.G. Hoskins and J.B. Jackson', in: *The interpretation of ordinary landscapes: geographical essays*, Oxford University Press, New York, pp.195-244.
- Mulder, N. (1996) *Inside Thai society: an interpretations of everyday life*, 5th updated and enlarged ed., Pepin Press, Amsterdam, Kuala Lumpur.
- (2000) *Inside Thai society: religion, everyday life, change*, Silkworm Books, Chiang Mai, Thailand.

- Nartsupha, C. (1991) *Watthanatham thai kab kabuankarn plianplang thang sangkhom* [Thai culture and the transforming process of Thai society], 5th (2004) reprint ed., Chulalongkorn Press, Bangkok, Thailand.
- (1994) *Watthanatham muban thai* [The culture of Thai village], 2nd (1998) reprint ed., Sangsan Publishing Co.,Ltd., Bangkok, Thailand.
- (1997) *Ban kab muang* [Ban and muang], 2nd reprint ed., Chulalongkorn Press, Bangkok, Thailand.
- Noparatnaraporn, C. (2003a) 'Dialectic of *'khlomg'* and *'thanon'* in the changing environment of Bangkok: what has survived?', in the proceedings of: *Modernity, Tradition, Culture, Water: an international symposium, Bangkok* (Eds, King, R., Panin, O. and Parin, C.), Kasetsart University Press, Kasetsart University, Bangkok, Thailand, pp.155-165.
- (2003b) 'Living place and landscape in Bangkok: the merging character', in the proceedings of: *Hawaii International Conference on Arts and Humanities*, University of Hawaii - West Oahu, Honolulu, Hawaii, at <http://www.hichumanities.org/AHproceedings/Cuttaleeya%20Noparatnaraporn.pdf>.
- (2005a) '*Reading Bangkok: changing attitudes to and meanings of place*', Ph.D. Dissertation, Faculty of Architecture, Building and Planning, The University of Melbourne.
- (2005b) 'Transforming 'unbounded' nature: the evolution of a Thai cultural landscape', *Raneang: journal of the Faculty of Architecture, Kasetsart University*, Vol. 4, 10th anniversary edition, Text and Journal Publication, Co.,Ltd., Bangkok, Thailand, pp.204-215.
- (2006), The regeneration of *ban suan rim khlomg*: steps towards sustainability for Thai communities, Traditional Dwelling and Settlements Working Paper Series 2006-2007, IASTE, Vol. 192, Berkeley, USA, pp.1177-1198.
- Noparatnaraporn, C. and King, R. (2007), Memory or Nostalgia: the imagining of everyday Bangkok, *Sojourn (Journal of Social Issues in Southeast Asia)*, Vol. 22, No. 1 (April 2007), The Institute of Southeast Asian Studies (ISEAS), Singapore, pp.57-82.
- (2010), Reading the (Un)sustainable Development of Bangkok: Lessons Learnt from the Construction of Nakhon Inn Road, in the proceeding of: The mAAN*Y Singapore 2010 Conference, 1-4 August 2010, Singapore.

- O'Connor, R. A. (1979) 'Hierarchy and community in Bangkok', Department of Anthropology, The University of the South, Bangkok, pp.11.
- Payakwichaen, P. (1981) 'Khrungthep 200 pee lae pee tee 200', *Rattanakosin Bicentennial and Environmental Problems*, Vol. 3, No. 1, pp.1-9.
- Phillips, H. (1965) *Thai peasant personality*, University of California Press, Berkely.
- Phongpaichit, P. and Baker, C. (2000) *Thailand's crisis*, Silkworm Books, Bangkok, Thailand.
- Pinijvarasin, W. (2004) '*Experiences of well being in Thai vernacular houses*', Ph.D. Dissertation, Faculty of Architecture, Building and Planning, The University of Melbourne.
- Potter, J. M. (1976) *Thai peasant social structure*, University of Chicago Press, Chicago.
- Poungsomlee, A. and Ross, H. (1992) 'Impacts of modernisation and urbanisation in Bangkok: an integrative ecological and biosocial study', August, The institute for population and social research, Mahidol University, Bangkok.
- PWD (2002) 'Rama V bridge', Public Work Department, Ministry of Interior, Bangkok.
- Relph, E. C. (1976) *Place and placelessness*, Pion, London.
- Sidhithanyakit, P. (1999) *Khanon bang-kok: na dan Krungsri-Ayutthaya* [Bangkok: Frontier of Ayutthaya], Bantuek Siam, Bangkok.
- Sintusingha, S. (2004) '*Steps towards a sustainable Bangkok: reorganizing and retrofitting to mitigate sprawl*', Ph.D. Dissertation, Faculty of Architecture, Building and Planning, The University of Melbourne.
- Smuckarn, S. (1985) 'Thai Peasant World View', in: *Traditional and changing Thai world view*, Chulalongkorn University Social Research Institute; Southeast Asian Studies Program, Bangkok: Singapore.
- Sornpraphai, Y. (1994) 'Sangkhom lae watthanatham chaosuan changwat Nonthaburi kab kamplianplang' [The society, tradition, and its changes of orchard growers in Nonthaburi], in: *Wattanatham muang [City culture]*, Manusayavittaya Sirinthorn Center, Silapakorn University, Bangkok, Thailand.
- Sriburi, T. (1981) 'Nam tuam panha khu-ban-khu-muang khong Khrungthepmakanakorn', *Rattanakosin Bicentennial and Environmental Problems*, Vol. 3, No. 1, pp.51-63.
- Srikanok, B. and Dhanakoses, R. (1996) 'Evolution of physical features of Bangkok', in: *Krungthep 2489-2539 (Bangkok 1946-1996)*, The Fine Arts Department and the Siam Cement Foundation Cooperation, Bangkok.

- Stott, P. (1991) 'Mu'ang and pa: elite views of nature in a changing Thailand', in: *Thai Construction of Knowledge*, White Lotus Co., Ltd., Bangkok.
- Tachakitkachorn, T. (2003) 'Transformation process of waterside dwellings in Khlong Bangkoknoi: case study of waterside villages in Khlong WatSakyai and Khlong WatJumpa', in the proceedings of: *Modernity, Tradition, Culture, Water: an international symposium, Bangkok* (Eds, King, R., Panin, O. and Parin, C.), Kasetsart University Press, Kasetsart University, Bangkok, Thailand, pp.119-126.
- Taporn (Ed.) (1998) *Withichiwit khon thai kab nam* [Thai ways of life with water], 1st ed. ed., STP World Media, Bangkok, Thailand.
- Thadaniti, S. (1996) 'The appropriate pattern and management of Bangkok green area' in *Methodology for the implementation of urban planning in Thailand*, November, 7, JICA joint research program, Department of Urban and Regional Planning, Faculty of Architecture, Chulalongkorn University, Bangkok.
- Thinknet (2004) 'Bangkok: fully detailed & GPS-surveyed paper map plus multi-purposed mapping software', ThinkNet Co., Ltd., Bangkok, Thailand.
- Topengpat, R. (Ed.) (2000) *Talad nam: withichiwit khong kasettakorn pakklang* [Floating market: the farmers' ways of life in the Central Region], By the fine arts department, Kurusapa Ladpraw Printing, Bangkok, Thailand.
- Vichit-Vadakarn, J. (1989) 'Thai social structure and behavior patterns: nature versus culture', in the proceedings of: *Culture and environment in Thailand: a symposium of the Siam Society*, Duang Kamol, Chiang Mai, Thailand, pp.425-447.
- Wallipodom, S. (1994) 'Kanlomsalai khong watthanatham chaosuan nai Khrungthep lae parimonthon' [The deterioration of orchard grower's tradition in Bangkok and its metropolitan region], in: *Wattanatham muang [City culture]*, Manusayavittaya Sirinthorn Center, Silapakorn University, Bangkok, Thailand.
- (2000) 'The Chao Phraya society: development and change', in the proceedings of: *Chao Phraya Delta: historical development, dynamics and challenges of Thailand's rice bowl*, Bangkok, pp.7-33.
- Walmsley, D. J. and Lewis, G. J. (1984) *Human geography: behavioural approaches*, Longman, London; New York.
- Winichakul, T. (1994) *Siam mapped: a history of the geo-body of a nation*, University of Hawaii Press, Honolulu.

- Wongtes, S. (2001) *Maenam lamkhlong sai prawatsart* [River and *khlong*: the historical stream], 3rd ed., Matichon Press, Bangkok, Thailand.
- (Ed.) (2002) *Wiengwang fung thon chumchon chao sayam* [Palace on Thonburi bank and Siamese communities], Matichon Press, Bangkok, Thailand.
- Yantrasast, K. (1995) '*Bangkok's water logic: a study on the phenomenon of water and urban transformation*', Doctor of Engineering in Architecture Dissertation, Department of Architecture, Faculty of Engineering, The University of Tokyo.

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของชุมชนท้องถิ่นในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล:
ผลกระทบจากการตัดโครงข่ายถนนวงแหวนรอบนอกฝั่งตะวันตกของกรุงเทพมหานคร

Output จากโครงการวิจัยที่ได้รับทุนจาก สกอ. และ สกว.

1. ผลงานตีพิมพ์ในวารสารวิชาการนานาชาติ

- **Noparatnaraporn, C.** (2006), The regeneration of *ban suan rim khlong*: steps towards sustainability for Thai communities, Traditional Dwelling and Settlements Working Paper Series 2006-2007, IASTE, Vol. 192, Berkeley, USA, pp.1177-1198.
- **Noparatnaraporn, C. and King, R.** (2007), Memory or Nostalgia: the imagining of everyday Bangkok, *Sojourn (Journal of Social Issues in Southeast Asia)*, Vol. 22, No. 1 (April 2007), The Institute of Southeast Asian Studies (ISEAS), Singapore, pp.57-82.

2. การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

■ **เชิงสาธารณะ**

องค์ความรู้ในการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างยั่งยืนนี้ได้เป็นฐานทางความคิดให้กับการจัดทำโครงการที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดนนทบุรีและการพัฒนาที่อยู่อาศัยอย่างยั่งยืนหลายโครงการ ซึ่งโครงการเหล่านี้มีบทบาทในการสร้างเครือข่ายของชาวบ้านท้องถิ่นและเจ้าหน้าที่ภาครัฐให้เกิดกระแสของการอนุรักษ์พื้นที่สีเขียวและวิถีชีวิตริมคลองมากขึ้น มีรายชื่อดังนี้

- งานวิจัยเรื่อง “บึงหนองวัดเรือ: บทบาทของวัดและชุมชนในการสร้างสรรค์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมไทย” สนับสนุนโดย สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม ประจำปีงบประมาณ 2549 (หัวหน้าโครงการร่วม สัดส่วน 50%) – พฤษภาคม 2548 ถึง กรกฎาคม 2549
- โครงการจัดทำแผนแม่บทการพัฒนาพื้นที่สีเขียวจังหวัดนนทบุรี ร่วมกับคณะทำงานจากคณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดลเสนอ สำนักงานโยธาธิการและผังเมือง จังหวัดนนทบุรี (นักวิจัย) – ตุลาคม 2549 ถึง เมษายน 2550
- โครงการออกแบบและวางผังโครงข่ายพื้นที่สีเขียว ตำบลบางสีทอง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี โดยความร่วมมือระหว่างอบต.ตำบลบางสีทองโครงการ สหวิทยาการระดับบัณฑิตศึกษา สาขาภูมิสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย และ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (หัวหน้าโครงการ) – พฤศจิกายน 2550 ถึง เมษายน 2551

- โครงการจัดทำฐานข้อมูลพันธุกรรมพืช จังหวัดนนทบุรี เสนอ องค์การบริหารส่วนจังหวัด นนทบุรี (คณะทำงานฯ) – ตุลาคม 2550 ถึง มีนาคม 2551
- โครงการจัดทำแนวทางการพัฒนาโครงการที่อยู่อาศัยที่นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน กรณีศึกษา ที่ดินรุ่มเกล้า เสนอ การเคหะแห่งชาติ (คณะทำงานฯ) ตุลาคม 2551 – กันยายน 2552

■ **เชิงวิชาการ**

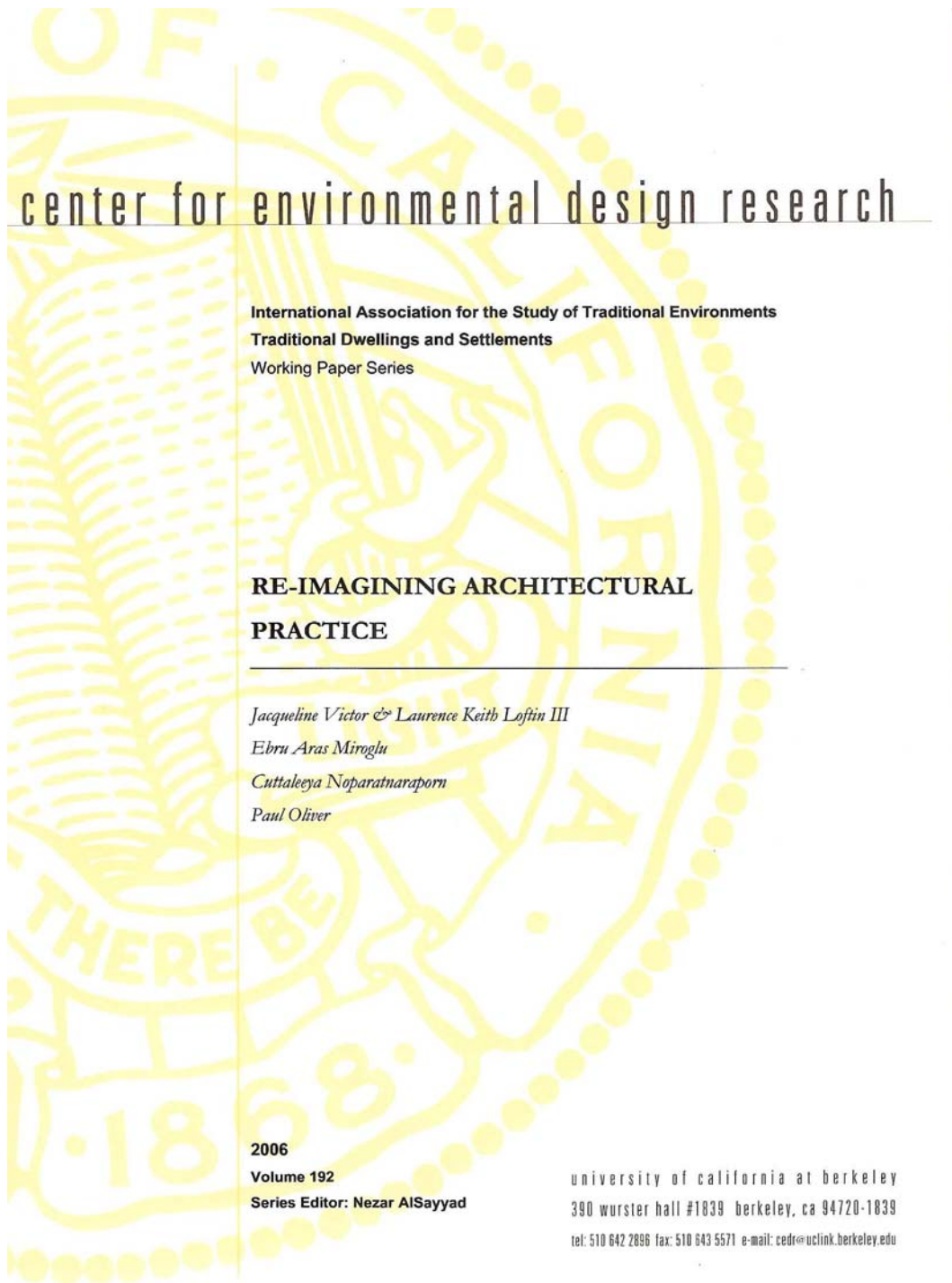
ผลการศึกษาจากงานวิจัยชิ้นนี้ได้ถูกนำไปพัฒนาการเรียนการสอนในรายวิชาต่างๆ ของคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ดังนี้

- รายวิชาพัฒนาการสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง
- รายวิชาแนวคิดเชิงวิพากษ์และการออกแบบงานวิจัยทางภูมิสถาปัตยกรรม หลักสูตรภูมิสถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต
- รายวิชาการออกแบบ วางผัง และการจัดการภูมิทัศน์ขั้นสูง หลักสูตรภูมิสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต

นอกจากนี้ยังได้ใช้ประกอบการบรรยายพิเศษในรายวิชาภูมิทัศน์วัฒนธรรมไทย หลักสูตรภูมิสถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อีกด้วย

3. การเสนอผลงานในที่ประชุมวิชาการ

- **Jiraprasertkun, C.** (2010), Reading the (Un)sustainable Development of Bangkok: Lessons Learnt from the Construction of Nakhon Inn Road, in the proceeding of: The mAAN*Y Singapore 2010 Conference, 1-4 August 2010, Singapore.

**Traditional Dwellings and Settlements
Working Paper Series**

**THE REGENERATION OF
BAN SUAN RIM KHLONG:
STEPS TOWARDS SUSTAINABILITY FOR
THAI COMMUNITIES**

Cuttaleeya Noparatnaraporn

Volume 192
Pages 1177-1198
2006

THE REGENERATION OF *BAN SUAN RIM KHLONG*: STEPS TOWARDS SUSTAINABILITY FOR THAI COMMUNITIES

♦ ♦ ♦

While the original notion of 'ban suan rim khlong' is no longer apt in describing modern Bangkok, its shifting meaning has been popularly used by modern housing estates in Bangkok and other parts of Thailand. This paper deals with the problem of 'authenticity,' the reading and interpretation of 'ban suan rim khlong' through the surviving qualities of Ban Bangraonok in Nonthaburi, Thailand, in the present-day. Meanings and values attached to this place will be comparatively discussed with those reproduced in the new housing estates, provoking a reconsideration of Bangkok's development towards sustainable communities.

INTRODUCTION

The approach to Bangkok is equally novel and beautiful. The Meinam is skirted on the two sides with forest-trees, many of which are of a green so bright as to defy the powers of art to copy. Some are hung with magnificent and fragrant flowers; upon others are suspended a variety of tropical fruits...A few huts of bamboo, with leaved roofs, are seen; and in the neighboring creeks, the small boats of the inhabitants are moored. Here and there is a floating house, with Chinese inscriptions on scarlet or other gay-coloured paper.

Sir John Bowring¹

The descriptions of a velvet green city, with the curves of the waterways and the sparkles from palace and countless pagodas, delineate a picture of how Bangkok was seen in the old days (FIG.1).² Through the analysis of various kinds of presentations, there were potentially two significant notions, '*ban rim khlong*' or house along the waterway and '*ban suan*' or house in the orchard that conceptualized the 'real' characteristic and local side of the 'old' Bangkok.³ It was common to find these two characteristics (*ban rim khlong* and *ban suan*) combined, as orchards were inescapably associated with the irrigation systems. Thus the notion of '*ban suan rim khlong*' (house along *khlong* in orchard) has been perceived as a traditional characteristic of Bangkok and this term has achieved very common usage for Thai people. The three key-terms, *ban* (house), *suan* (orchard) and *khlong* (waterway), and the intimate relationships among them play an important role in denoting the image of a nostalgia-filled Bangkok.

Such representational image had continued to portray the characteristic of Bangkok until the phenomena of urban 'invasion' and modernization most observably began in 1950s. Over the past century and particularly the last fifty years, Bangkok has indeed been developing towards land-based settlements. *Chonnabot* (countryside) has been continually replaced by *muang* (city), stretching from the inner city to the urban fringe and reaching to the surrounding provinces.⁴ The urban sprawl of Bangkok has caused modifications of physical characteristics as well as people's ways of livings and worldviews. In contrast to fifty years ago when typical scenes of orchards and settlements along the *khlongs* still remained distinctive, the notion of '*ban suan rim khlong*' is now no longer able to describe the environment of modern Bangkok.⁵ Today, '*ban rim khlong*' can

be seen only on the edge of major *keblongs* because many inland sub-canals have already been filled and the remaining ones are only used for drainage while orchards (*suan*) and rice fields (*na*) have been almost entirely replaced by blocks of buildings and built landscapes (modern *suan*)⁶ (FIG. 2).

While the original '*ban suan rim keblong*' is becoming more rare in the urban areas of Bangkok, its repeated scenes and stories, portrayed in various media, have nevertheless conceived the idea of archetypal 'Thai space' in the collective imagination, creating a perception that such traditional qualities have survived and still exist, at least in people's minds, in the present day. Accordingly, the integrating concepts of *ban*, *suan*, and *keblong* have been fashionably and variously used in the marketing strategies for modern housing estates in Bangkok and other parts of Thailand.⁷ The evolution to reproduce the concept of '*ban suan rim keblong*' marked an important step in the Thai architectural development as recognized by the Architectural Siamese Association (ASA) as 'best architecture' awarded in several years. Such phenomena might indicate something akin to nostalgia for or a reminder of the aquatic and verdant qualities which the modern *kebon muang*, or city people, may be searching for or it might also be seen as an advertising gimmick playing on the notions. Attempts to assimilate *ban*, *suan* and *keblong* together nevertheless provoke the following questions. What are the qualities subsisted in the original '*ban suan rim keblong*' that portray the 'real' identity of Bangkokian space? How has this new assembling concept shifted from the nostalgically-held notion? Could the reproduction of '*ban suan rim keblong*' be able to encapsulate the original essence of a place? And how does the knowledge gained from this lesson contribute to a search for sensible ways of reconstructing the 'real' identity back into Thai places?

READING PLACE AND ITS DILEMMAS

To perform the task, there is therefore a need to deep read the original concept of '*ban suan rim keblong*': how has it conceptualized, what are qualities subsisted in this place, and how do the relationships among the key ingredients (*ban*, *suan* and *keblong*) contribute to the wholeness of place? By dealing with the reading and interpretation of place, the following methodological questions then bring to the fore: how are we to describe the 'authenticity' of place, how do we read original qualities of the past and what would then be a method of reading and interpreting place as a whole?

On the first dilemma of 'real' place, in one sense, the reading of place is an investigation of how the 'authenticity' of place can be comprehended and identified, although it is realized that the idea of an absolute 'authenticity' is unreal and can never be achieved in real life. The reading of the subtlety and cultural sensibility subsisting in places is, nevertheless, an attempt to identify and describe the uniqueness and the characteristics of a place. Hence the idea of 'cultural landscape' that signifies place as a reflection of society, cultural values and social behavior developing over a span of time, is adopted here as a hoped-for approach

to read place in Thai contexts. Winichakul also raised the importance of local knowledge, vocabularies and conceptions, as major tools to create in-dept understandings of Thai place and its 'authentic' qualities. Accordingly, he then concluded that local viewpoints are vital yielding an intimacy that Thai people can achieve, but is something an outsider or *farang* (foreigner) can never achieve.⁸

If place is recognized as a representation of humans' interrelationships with and management of their environments, the reading of its manifestation will then be the way to understand the underlying (constituting) 'processes' by which the portrayed images have been shaped and constituted by residents and their way of living.⁹ Cultural shifts have major impacts on social attitudes and activities, and thereby on chronological and evolutionary effects on landscape over generations.¹⁰ The purpose of the paper to read the shifting notion of '*ban suan rim khlong*' is to gain insights into culturally constructing processes and to find ways of re-establishing the original essences of the city in contemporary time.

The second dilemma deals with the issue of time and space. The concepts behind the terms 'cultural landscape' and 'place as lived-world' remind us that the landscape or place we live in is active and constantly changes over time.¹¹ While it is inescapable that the study of place can only be conducted at the present time, one way to read the essence of place in the past is to make sense of subsisted qualities that have survived from the old days. Hence the paper explores the nostalgically-held notion of '*ban suan rim khlong*' through the present-day study of *Ban Bangraonok* in Nonthaburi, Thailand, a place that could be seen as the closest example to the archetypal notion of old Bangkok. In order to manifest how this notion has shifted through time, traditional characteristics and qualities of '*ban suan rim khlong*' found in this village are then comparatively discussed with those observed in the modern housing estates.

The third dilemma relates to the framework for reading and interpreting the wholeness of place. The literature reviews confirm that place, or the world we live in, does not exist in the form of fragmentations or itemizations that inevitably arise when we define or categorize visual reality as words.¹² Instead, all substances, both tangible and intangible, are composite and compounded in particular ways that create the special qualities of place in its entirety. According to Bortoft, the best way to conceive the whole is not to think as if it was a thing – like the meaning of a sentence that equals no-word, we try not to be aware of the whole instead allowing ourselves to be moved by its 'active absence'.¹³ Spiri nevertheless pointed out that a search for a specific vocabulary or grammar in the fragmented view, through making and living, would provide grounded knowledge for the understanding of place as a whole.¹⁴

In this paper, the attempt to portray a holistic picture of place is therefore pursued under the three fragmented dimensions of space and place, consisting of physical settings, human interrelations with space,

and meanings of place. Although people's comments in the field may fail to follow these neat categories, as they do not see the world in terms of such divisions, these three themes are used as a 'stimulus' to begin the initial reading of place.¹⁵ The interrelationships among these aspects which contribute to the wholeness of place will be highlighted as well as the individual characteristics of each component.

THE SURVIVING NOTION OF 'BAN SUAN RIM KHLONG' IN BAN BANGRAONOK, NONTHABURI

(*Mu*)*ban* Bangraonok is in Bangkruai district, Nonthaburi province, and approximately 11 kilometers from the inner part of Rattanakosin Island, the historic heart of the old Bangkok. This village, combining a secondary waterway, Buddhist temple, waterside dwellings and orchards, displays the essential ingredients of a typical '*ban suan rim khlong*' (house along *khlong* in orchard) or what Tachakitkachorn¹⁶ called an 'agriculture-based waterside village,' in the lower Chao Phraya Delta. Since the village settlements were formally recorded in 1952, the pattern of curvilinear settlements along the waterway has continually been a prominent characteristic of this village. Up until recently, the village had mainly small-scale changes until the two local roads (*Thanon Ban Bangkhunkong* and *Thanon Ban Pho-en*) emerged in 1980 and 1990, subsequent to the construction of a huge highway in 2003. This has resulted in the gradual expansion of the village to inland orchards, where the new road provides a new access for the community. Changes were also caused by severe floods, which occurred in 1932, 1983; the most extreme in 1995. Today, the three key components of the archetypal notion, *ban*, *suan*, and *khlong* still play important roles in characterizing the characteristics of this waterside village. The followings display the quality of space and place that has constituted the notion of '*ban suan rim khlong*' in physical, behavioral and perceptual dimensions. The information is mainly based on findings from the fieldwork conducted in early 2002 and late 2003.

Physical settings

Overall, the architectural style of this village is harmonious. Most buildings are two stories and of natural materials, such as in the common style of wooden houses on stilts and a few temporary bamboo sheds with thatch. All the houses are located along the *khlong*, except the recently built concrete buildings that face *thanon*. Docks, ladders, piers, *salas* (pavilions), verandas, and even postboxes to almost every house on the *khlong* side indicate the significance of the *khlong* as the main entrance. Although the roadside is still perceived by most villagers as the rear of the houses (*lang ban*), many old houses now provide a new access by adding a second entrance (garages, pathways, gates) connecting to the road. Today, the perception of 'front of house' (*na ban*) is, in fact, applied to both sides.

In terms of its space and spatial networks, Winichakul's 'unbounded' concept of Thai space¹⁷ explains the continuity of space in *Ban Bangraonok*. Space is continuous and lacks definition at its edges, as almost no permanent physical obstructions are built, except for small numbers concrete embankments along the *keblong* and a few fences along the *thanon*. The furrowed surface of orchard irrigation systems are typically seen except in the housing area where concrete dams were constructed at the edge of the *keblong* and lands were flattened for house constructions. The landform of this village no longer applies an original 'water edge spatial structure',¹⁸ which could be categorized into waterway shore (*lim-taling*), waterway levee (*taling*), and wetland (*lung-taling*).

The village is overlaid by three systems of passageways, comprising the intricate network of artificial and natural *keblongs*, the system of local roads (*thanon*), and narrow walkways (FIG. 3). *Keblong* Bangraonok, a natural secondary waterway, provides an artery that links the irrigation network and orchard systems together. The curvilinear pattern of local roads linking every *wat* (Buddhist temple) in the whole area reflects the original pattern of orchard blocks and the randomly donated pieces of land, which usually are not connected in a straight line. Additionally, walkways in this area, comprising the top of an irrigation dam (*taling*) and the concrete and wooden boardwalk, are roughly one meter wide and their patterns are random and irregular. They provide exits from houses to the *thanon* and to distant orchards. As the whole area is a mosaic of orchards, these walkways provide the permeable quality to the village.

Human interrelations with space

While land separation could not be observed in the blurred, boundless and undifferentiated space of the village, the functional system could be locally understood. Originally, the residential area (*ti yu a-sai*) and the workspace (*ti tam-ma-ba-kin*), in this case is the orchards, were clearly separated, forming a clear pattern of single purpose, homogenous land utilization of each space. From the interviews with local people, the village could originally be seen as organized into three main areas, consisting of 1) *ti ban* (housing area, traditionally located along the *keblong*), 2) *ti suan* (old orchard area located further from *ti ban*), and 3) *tung na* (rice paddy, located even further still from the *keblong* and next to *ti suan*) (FIG. 4). In the present day, many *ti suans* have been sold to both insiders and outsiders, nevertheless *ti ban* has continued to be considered as the 'last' family asset and is customarily kept for the living area and the property of the next generation. The homogenous land utilization applies not only to the land use system but also to the uniformity of vegetations in the village although various fruits and vegetables are mixed in the same orchard block.

The village lifestyle appears to have been originally very much enclosed and self-contained – living, working, and playing were all intimately associated (FIG. 5). One need not leave the village at all as friends, relatives, monks, foods, news and all necessary things in daily life would come directly to people's houses or could be

easily reached by boat within a short distance. The local *keblong* and *wat* embody all the main social and commercial functions of the village; therefore one's life cycle could be completed within those intimate surroundings.

In the old days, mixed uses and a variety of activities occurred at neither *ban* nor *suan*, but instead at the public spaces of the major *keblong* and the local *wat*; thus all sorts of social and commercial activities tended to happen in these spaces. Today, *Khlong Bangraonok* continues to be a backbone of the village and a center of all aspects in one's life. Apart from supplying water for agriculture and everyday life, it also provides major public space for water transportation, social interaction, commerce, social events, and recreational purposes. *Khlong* also performs a clear 'linking' role with living, working and socializing places (thus forming village space), in physical, functional, social, and spiritual terms. The multiple usages of the *keblong* and its significance were clearly expressed in the following passage.

Originally, people would row their boats out to the junction [Bangkuwiang floating market] to sell their orchard-products. Back then, ooh!...my child, both [*Khlong*] Bangraonok and [*Khlong*] Bangkuwiang were so crowded with boats. The rowers had to drag, pull, and push their boats to get through. ... If you were in a hurry, you would not make it in time...

Here, our land is always open, from the beginning until the end of the *keblong*. Just row your boat out somewhere, someone will greet you: Where are you going, grandma? Where are you going, auntie? We greet and chat with people along both sides of the *keblong*. Where are you going? ...How are you going? Then we will reply them. Erh...to this house. to that house. There must be somebody greeting. Ah...like this! There is such a thing like this (Participant No.1-23).¹⁹

The above dialogue explicates that the interlacing, labyrinthine quality of the *keblong* network not only applies to village physical space, but also to human interactions within neighborhoods. The interacting and exchanging activities at and along the *keblong* help tighten social relationships within the neighborhood. The *keblong* brings a social ambience into life as neighbors, friends, and visitors drop by at the pier to socialize and share news. The *sala ta nam* (pavilion along the water) provides a major space for all sorts of activities that transfer from the boat to the land. The continuous and inseparable space of *keblong*, *sala*, outdoor terrace (*chan*), veranda (*rabiang*), and onwards to the inner room (*hong*) of the Thai traditional house (*Ruen Thai*) manifests the traditional lifestyle along the *keblong*.

Additionally, *Wat Phoen* is a 'true' center of activities for the village, both in social and psychological terms. Religious ceremonies provided all villagers with a regular opportunity to get together at the local temple to socialize, catch up with relatives or old good friends, visit a respected monk, receive news or documents from the head of the village, eat and exchange a variety of food, practice devotion, pray, and be preached to in

peace. Such moments were enjoyable, self-satisfying, and mentally relaxing. Occasionally, the *lan wat* (*wat* ground) of temples around the area take turns operating a weekly market, annual festival and a playground.

Originally, the close knit linking of *bans*, *suans*, *keblongs* and *wat* fabricated a village community or '*muban*' – a gathering of *bans*. Through the linkage of *keblongs*, *bans* are associated with an expansive and permeable network of *keblongs*, *wats*, and *suans*, each coequally performing a 'center' role for the village variously in terms of its physical, functional and spiritual aspects. While the *keblong* as earlier described is a center for public activities and an artery for transportation, the *wat* is still perceived as a spiritual core and a central communal space (FIG. 6). *Suan*, in the same manner, is observed as a major open space and a prime everyday workspace for villagers. This repetitive pattern forms extended networks of communities.

Until the two local roads were constructed, the *keblong* had maintained its 'key' role linking village places together. Apart from diversifying land use, the emergence of the *thanons* has enhanced the opportunities for villagers to travel and interact with each other. In the present day, the major places, *bans*, *suan* and *wat*, are all connected by roads hence the *keblong* has become less used and less active. *Thanon* not only provides new exits for the village but also new public space for the villagers. The evidence shows that commercial and recreational activities have slowly shifted to areas alongside *thanon*. The system of *thanons* would seem to tighten or create even more intimate social relationships and more frequent shared activities. However, the interviews indicated that roads have in turn decreased the number and the length of time of social relationships and activities consequent on the reduced sense of community. For this village, *keblong* is still a stimulus to villagers' social interactions albeit they have perceptibly declined.

Meanings of place

Keblong and *wat* are vital elements not only in people's everyday lives but also in their perceptions – they are perceived as landmarks for the village, both at community and individual scales. As most villagers usually attach themselves and their places to the local *keblong* and local *wat*, these two spaces have important roles in identifying a 'community.' For local people, a *keblong* has never been perceived as a barrier; traveling across the *keblong* is not a burden since boating is a part of their everyday life, whereas a *thanon* has a tendency to be an obstruction because of its size and the fast traffic which could be dangerous for pedestrians.

Villagers also appear to have common values, which create a strong sense of community and unity in the village. People's shared religious, social and community values, such as interdependency, regard the seniority, belief in gratitude and karma, and Buddhist ethic of giving have influenced their behaviors as being caring and considerate (*kereng chai*), generous, polite, sympathetic, flexible, etc. In this village, the extended family system

has gradually built up intimate social relationships within the neighborhood, thereby forming a network of village society. Such social intimacy among villagers is clearly described by one of the participants below.

People in this *keblong* are all related as brothers and sisters. ... We can tell exactly how this person relates to another. ... Whoever lives in this *keblong* is considered as relatives because people from this *keblong* (*kebon keblong ni*) are 'the same group of people.' ... Although we are not in fact the real relatives, but it feels like we are.

I know everyone. The elder can scold and give advice to the younger even if they are actually not my children because they strongly respect and regard the seniority.

... There is nobody who lives in this *keblong* that I don't know. And those people who live at the *keblong* junction (*pak keblong*) are not our relatives, but we are close friends, close neighborhood friends. If someone needs helps, we always rely on and are willing to help each other (*chuai-lena penngpa kan*) (Participant No. 1-16).

Additionally, Buddhist principals have deeply integrated into people's behaviors and worldviews. Here, Buddhism has blended people's various viewpoints and backgrounds together, and the *wat* provides a gathering place where villagers can feel free talking to someone who shares the same inner beliefs. In this sense, the *wat* is indeed a center of villagers' spirits and souls, associated with villagers from birth to death – it reminds them of their families, friends, respected monks, memorable times, and peaceful moments spent together.

In Bangraonok, the concepts of 'privacy' and 'tranquility' are to be understood as different. Living in this village is peaceful and quiet due to the small numbers of residences, buildings, traffic intrusions, and strangers. Yet it could be observed that village social life has in fact very little 'privacy.' Everyone knows each other very well and therefore it is not possible to live individually or escape confrontations with neighbors. Nevertheless, the intimate relationships within the neighborhood influence how people view their place as a part of the whole system, not just as an individual piece of land. The atmosphere of family relationships and the familiarity within the neighborhood have created a sense of an absolute 'comfort' (*kehwam yu-yen-pen-suk*) and been developed on the basis of 'trust,' hence a sense of home and sense of belonging are extended beyond a house compound to the nearby area visited during everyday life.

Additionally, people's long length of stay (mostly since they were born) has helped enriching memories and thereby developing deep connections with their places. With the strong sense of belonging to and possessing the land even though, legally, it might not belong to them, people then have high responsibilities to look after and to ensure that their areas are neat and clean. Furthermore, the existence of spirit houses, both for a guardian spirit (supported by one column) and for ancestors' spirits (supported by four columns), in almost

every house compounds expresses a shared value and strong connection between dwellers and their ancestors, the human world and a spiritual world, and present and past.

THE SHIFTING NOTION OF 'BAN SUAN RIM KHLONG': WHAT IS MISSING?

Since the 1970s, the phenomena of *ti-chad-san* (land allotting) and *muban-chad-san* (commercial housing projects) have become increasingly widespread in the periphery of Bangkok and its region.²⁰ *Muban-chad-san* has become popular and sought to present the 'house of dreams' for 'new age' people.²¹ The environment of *muban-chad-san*, which provides public services and modern conveniences, is perceived as a somewhat 'better' living place than the congestion of the inner city, hence 'modern people' have a tendency to move out of their original locale to a completely new environment.²²

The search for Thai identity began in the late 1970s with the ideas of '*ekkalak Thai*' (Thai unique characteristic), '*khwampenthai*' (Thainess), '*watthanatham*' (culture), and *moradok* (heritage) being widespread and popularly concerned in Thai society.²³ Consequently, housing developers had been challenged by the internal forces and people's increasing demands to produce a unique concept of residential space that portray a glimpse of 'Thainess.' Simultaneously, the idea to integrate 'lake and park' into the residential areas were introduced to many housing estates, as appeared on several projects' names such as Garden Lagoon, Private Lake Garden, Banfa Piyarom Lake and Park, etc. Subsequently, the reinvention of Thai contemporary houses has also been variously explored by local architects (FIG. 7).

In early 1990s, the term '*ban suan rim khlong*' was implemented to residential designs and used in the marketing strategies for modern housing estates, which were mostly located on the fringe of Bangkok. Buyers, who were mostly city people who desperately wanted to escape from city life, embraced these projects. Today, various reproductions of '*ban suan*' (garden home), '*ban rim nam*' (lakeside home) and a combination of both (lakeside and garden home) can generally be found, as displayed in various advertising medias (FIG. 8). The observations of these housing projects, both from real places and from the illusions of commercial advertisements, would give us insights to the newly constructed places and qualities that might be missing from the original notion. Based on the knowledge from the author's previous research, there are three key concepts yielding an understanding of Thai space and place, consisting of the unboundedness, the centrality of *khlong*, and the re-formation of Thai community. Hence the shifting notion of '*ban suan rim khlong*' is manifested under these three themes.

The unboundedness

The study of *Ban Bangraonok* in Nonthaburi exemplified aspects of a *chonnabot* (rural area)²⁴ environment, where physical space, land-use, social relationships and people's sense of place manifest aspects of the surviving 'unbounded' nature. Though the recently constructed *thanon* followed by the emergence of small numbers of physical obstructions and permanent demarcations alongside it has modified the absolute continuity of village space, the quality of unboundedness still dominates in most areas, retaining the sense of freedom and mental comfort for people to use the spaces surrounding their houses. The flexibility of villagers' behavior and mindsets is reflected in the lack of determined boundaries to their space and activity, and in the unfixed definition of functions whereby the one space could serve many purposes. In addition to the numbers of cantilevered structures along the *khlong* and the greenery distributed over the whole area creating a blurred-edge quality to village space, intermingling was also evident in the multiple functions and uses of the blended spaces of *khlong* and *wat*.

By contrast, '*muban-chad-san*' confines the idea of boundary and notion of community to the economic sense. In this *thanon*-oriented space, fence is observed as ordinary element – all private lands are enclosed by either opaque or transparent fences depending on the individual design. This also applies to waterfront houses without any evidence of physical connection between land and water. In many housing estates, the absence of unboundedness does not appear to only physical space but also to people's relationships with neighbors and their perceptions towards a sense of home. From the interviews with people who lived along streets, it was apparent that fencing was a hindrance to the development of social interrelationships with neighbors. Fewer social interactions in turn resulted in more independent and isolated lifestyles, as are normal to modern land-based society. Hence people's perceptions of '*ban*' in modern communities are now limited to the areas within their house compounds. The following interview by one participant who lives in *Ban Bangraonok* expresses the contrasting lifestyles of villagers and city people.

I went to see my friend's house in *muang* (city) located along the *thanon* (street) but I don't like it at all! There is no freedom, although there is the house and its compound, but it is enclosed by a fence. I told my friend "Hey! Your house has a fence but mine has no fence. I can go anywhere and do anything I want." My friend also said that it is free, not like living in Krungthep. Once you come in to the house, you have to stay there. You cannot go to any other area because you cannot intrude on other people's land. But when I am here, I don't have to be like that. It is so free, jumping into the *khlong*, climbing up to the land, walking to the orchard, walking to the area behind the house; everywhere is our home. I feel that this area, the whole area, is all our home, not only this house but also that house, uncle's house, behind the house, outside. It feels like they are all my home (Participant No. 1-17).

Apart from public buildings such as sport club and recreational facilities that are usually unfenced, the only evidence of continuity (or shall we call replication?) left in the housing estates is the repetitive scene and